

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

Mezinárodní sociální a humanitární práce

Pavína Vyskočilová

Romské děti z prostorově vyloučených lokalit v obci
Olomouc

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Pavína Jurníčková, Ph.D.

2019

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatur.

V Olomouci dne 28. 03. 2019

Pavλίna Vyskočilová

Poděkování:

Chtěla bych touto cestou poděkovat Mgr. Pavlíně Jurníčkové, Ph.D. především za vedení mé bakalářské práce, cenné rady, trpělivost a otevřený přístup a dále také všem, kteří mě ve studiu podporovali.

Obsah

Úvod.....	6
1. Koncept sociálního vyloučení	8
1.1. Sociální vyloučení.....	8
1.2. Oblasti sociálního vyloučení.....	9
1.3. Faktory ovlivňující sociální vyloučení.....	11
2. Prostorové vyloučení, součást sociálního vyloučení.....	15
2.1. Prostorové vyloučení jako pojem.....	16
3. Prostorově vyloučené lokality v obci Olomouc	17
4. Romové v české společnosti	20
4.1. Kdo je Rom?	20
4.2. Obecná historie Romů v České republice.....	21
4.3. Romská rodina	24
4.3.1. Romská rodina, postavení a životní úlohy žen a mužů	24
4.4. Romská kultura	25
5. Metodologie výzkumu.....	28
5.1. Kvalitativní výzkum.....	28
5.2. Výzkumný cíl a výzkumná otázka.....	28
5.3. Technika výběru výzkumného vzorku.....	29
5.4. Technika sběru dat	30
5.5. Analýza dat	31
5.6. Etické hledisko výzkumu	32
5.7. Limity výzkumu.....	32
6. Výzkumná část	34
6.1. Vnímání domovů a okolních lokalit v obci.....	34
6.2. Kamarádi ze školy?	35

6.3.	Pohyb ve městě	36
6.4.	Trávení volného času	37
6.5.	Oblíbená místa v obci Olomouc	39
6.6.	Navštěvování kulturních akcí v obci Olomouc i mimo obec.....	39
6.7.	Oblíbené kulturní události v Olomouci a navštěvování kulturních událostí v obci a mimo obec	40
7.	Diskuse	42
7.1.	Jak romské děti vnímají své bydliště a jeho okolí?.....	42
7.2.	Pohybují se romské děti i mimo své bydliště?.....	42
7.3.	Omezuje či ovlivňuje prostorové vyloučení romské děti?.....	43
7.4.	Vyplynulé problematiky	44
	Závěr	46
	Literatura a použité zdroje	48
1.	Literární zdroje	48
2.	Elektronické zdroje.....	49

Úvod

Mladí dospívající lidé jsou snadno ovlivnitelní. Ve věku dospívání je člověk formulován do podoby, která se stane trvalou. Proto si myslím je velmi důležité dbát na to, aby každý dospívající měl možnost žít v dobrých a vyhovujících podmínkách, dobrým a kvalitním životem. Aby mohl člověk sám, vytvářet a ovlivňovat svoji budoucnost, ku prospěchu svému a svému okolí.

V této práci se věnuji tématu prostorového vyloučení, které je diskriminantem v osobním i profesním životě, kdy se člověk omezeně pohybuje v prostoru, ve kterém žije a nemá tak dostatek podnětů pro získávání nových zkušeností, poznatků a neobjevuje pro majoritní společnost dostupné zdroje. Člověk se tak stále pohybuje ve stejném prostoru nebo pouze střídá jemu dobře známé lokality a oblasti měst, ve kterém žije, kde se setkává s těmi stejnými lidmi, kteří se také nacházejí ve vyloučených lokalitách. Často tak člověk bývá ovlivněn negativně, stagnuje ve vývoji a opakuje tak činy svých starších předků, kteří nebyli schopni se ze sociální a prostorového vyloučení vymanit. Díky prostorovému vyloučení se celkové společenské vyloučení prohlubuje a vznikají tak větší rozdíly v mezilidské společnosti ve všech ohledech, jako jsou vztahy, vnímání odlišných kultur, kohezi života. Problematika prostorového vyloučení je tedy relativní vzhledem k sociální práci v oblasti společenských a vzájemných vztahů mezi obyvateli.

Cílem této práce je pomocí kvalitativního výzkumu zjistit, jak romské děti z prostorově vyloučených lokalit, ve věku druhého stupně základní škol a středních škol, vnímají lokality a jejich okolí, ve kterých žijí, jak se v tomto prostoru pohybují a v jakém rozsahu prostorové vyloučení omezuje a ovlivňuje jejich život.

V úvodu práce definuji sociální vyloučení, jakožto společensky rozšířený a nejznámější pojem. Dále se věnuji prostorovému vyloučení, které je součástí sociálního vyloučení a uvádím jeho vlastní definici, oblasti. Poté následuje kapitola, ve které uvádím historii Romů v České republice, romskou kulturu, to, jak vnímali a vnímají rodinné uspořádání. V další části práce se věnuji hlavnímu cíli práce, kdy pomocí kvalitativního výzkumu zjišťuji, jak vnímají romské děti z vyloučených lokalit prostor lokality a zbytek města/obce, kde žijí. Vedlejšími cíli jsou, jak se v tomto prostoru děti pohybují a zdali pociťují omezení ve svých životech díky prostorovému

vytlučení, poté prezentuji své výsledky. V poslední kapitole shrnuji výsledky a přináším závěr práce.

Toto téma pro svoji bakalářskou práci jsem zvolila na základě zkušeností s romskými dětmi na zahraniční praxi v Rumunsku, v Komunitním centru svatého Františka z Assisi pro romské rodiny s dětmi z Craica komunity ve městě Baia Mare.

Zde jsem se poprvé setkala s dětmi z prostorově vyloučené lokality. Kdy si samy romské děti z komunity svoje vyloučení z majoritní společnosti velmi dobře uvědomovaly. Jejich život byl již od ranného dětství sociálním vyloučením poznamenán a vyhlídky na lepší budoucnost nebo alespoň na budoucnost, kdy nebudou závislí na pomoci neziskových organizací nebo na pomoci od státních orgánů, téměř neexistuje.

Po této zkušenosti mi vyvstala na mysl myšlenka, zdali i české romské děti, které žijí ve vyloučených lokalitách pocítují prostorové vyloučení a pokud prostorové vyloučení pocítují, tak do jaké míry ho cítí a jak je omezuje v jejich běžném životě.

1. Koncept sociálního vyloučení

V této kapitole se věnuji sociálnímu vyloučení jako takovému, podle mě je důležité objasnit v návaznosti na hlavní výzkumný cíl i otázku, co sociální vyloučení znamená, komu sociální vyloučení hrozí, kdy se tento termín poprvé objevuje. Dále zmiňuji oblasti, které zasahují do sociálního vyloučení a věnuji se faktorům, které sociální vyloučení ovlivňují.

S procesem sociálního vylučování se v různých formách setkáváme ve všech společnostech. Odsouvání určitých osob a skupin na kraj společnosti, či zcela mimo ni, představovalo pro společnost nástroj sociální kontroly a mechanismus udržování konformity jejích členů. Vedle zajišťování konformity členů společnosti představovala sociální exkluze také nástroj posilování sdílené identity, vnitřní koheze a integrity. V současnosti je ovšem sociální exkluze chápána spíše naopak – jako ohrožení integrity a zpochybnění společné identity jejích členů (Mareš, Sirovátka, 2008).

Toušek (2007) sociální vyloučení chápe jako „proces kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěšňovány na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti. Mezi tyto zdroje řadíme především zaměstnání, bydlení, sociální ochrana, zdravotní péče a vzdělání.“ (Toušek, 2007, s. 6)

Podle Radostného (2005) sociální vyloučení hrozí nejvíce skupinám, které se svými charakteristickými rysy výrazně odlišuje od majoritního obyvatelstva dané obce, které sdílí představy o tom, co a kdo je „normální. Odlišnosti nebo odchylky od této sdílené normy majoritních obyvatel mohou být na tělesném základu (tělesné postižení, barva kůže) nebo na základně odlišné kultury (tj. jazyk, etnikum, žebříček hodnot, ideje, životní styl apod.) (Radostný, 2005).

1.1. Sociální vyloučení

Pojem sociální vyloučení se poprvé objevuje ve Francii v 70. letech minulého století, kdy jím byli označováni lidé, kteří nedosáhli na systém sociálního zabezpečení. Ke vzniku pojmu sociální vyloučení vedlo to, že pojem chudoba již nebyl dostačující a nevystihoval fakt, že lidé dlouhodobě žijící na okraji společnosti netrpí pouze materiálním nedostatkem, ale že se jim nedostává všech výhod, které má majoritní společnost. A v 90. letech se tento pojem stal součástí sociální politiky Evropské unie

(Toušek, 2007). Koncept sociálního vyloučení se postupně rozšířil a dnes se již nevztahuje jen obyvatele, kteří nedosáhnout na dávky základního sociálního zabezpečení, ale zahrnuje a popisuje řadu dalších jevů. Pojem sociální exkluze, exkluze ve významu sociálního vyloučení/vypuštění jednotlivce či skupin, jak uvádí Kraus (2005) v Akademickém slovníku cizích slov, tedy můžeme hodnotit jako nový pojem, který se ve společnosti objevil teprve v minulém století.

Lze tedy říci, že sociálně vyloučený je ten, kdo nemá úplný nebo rovnoprávný přístup k základnímu sociálnímu zabezpečení (dávky hmotné nouze, podpora v nezaměstnanosti, porodné apod.). Dále do této skupiny lidí můžeme zařadit i ty, kdo jsou cíleně diskriminováni například díky své sexuální orientaci, národnosti nebo etnické příslušnosti či kvůli zdravotnímu nebo psychickému postižení. Tito sociálně vyloučení lidé, bývají zpravidla diskriminováni pomocí předsudků majoritní společnosti nebo díky politické situaci, kdy se lidem nedostává podpory a jsou utlačováni.

Koncept sociálního vyloučení bývá kritizován za jeho multifunkčnost, více rozměrovou povahu příčin a faktorů vyčleňování a za nepřesnou specifikaci obsahu, přičemž tato schopnost může být i výhodou, jelikož dokáže zastřešit mnoho společenských problémů, jako jsou ekonomické, prostorové nebo kulturní, dá se říci, že je politicky korektní a sociální vyloučení nezviditelňuje jen v „individuálních charakteristikách jedinců či v jejich skupinové identitě založené na etnicitě, národnosti či rase“ (Toušek, 2007, s. 16). Pojem sociální vyloučení je nejčastěji propagován v mediální a politické sféře. Společnosti tak může být podsouván obraz, že lidé zasažení sociálním vyloučením jsou jen lidé jiné etnické příslušnosti (Romové) nebo lidé nejvíce českou společností hýbající, a to lidé bez domova, přičemž lidé zasažení sociálním vyloučením jsou i lidé, jak jsem již zmiňovala, se zdravotním, psychickým postižením nebo homosexuálové.

1.2. Oblasti sociálního vyloučení

Mareš a Sirovátka (2008) se domnívají, že je třeba sociální vyloučení chápat jako proces, který obvykle vede k deprivaci ve více oblastech či dimenzích života, které se navzájem ovlivňují. Z čehož můžeme určit, že pokud se člověk ocitne v jedné oblasti sociálního vyloučení, nezasáhne ho to jenom v té jedné oblasti, ale postupně sociální vyloučení obsáhne všechny sféry jeho života.

Toušek (2007) uvádí tyto oblasti sociálního vyloučení: ekonomické vyloučení, prostorové vyloučení, kulturní vyloučení, sociální vyloučení v užším smyslu a symbolické vyloučení.

Pokud dojde k vyloučení z jedné nebo více oblastí, dnes se již nejedná pouze o stupňování nerovností mezi obyvateli obcí, ale jedná se i o oddělování určitých skupin obyvatel od majoritní společnosti.

Ekonomické vyloučení, lze chápat jako špatný nebo žádný přístup na trh práce, k finančním zdrojům. Ekonomické vyloučení bývá považováno za hlavní spouštěč, hlavní příčinu sociálního vyloučení. Lidé zasaženi ekonomickým vyloučením nedosáhnou na zaměstnanecké pozice, kde si mohou zajistit takový výdělek, který jim zajistí společensky uznávaný standard kvality života a jsou nuceni odejít nebo jsou odstraněni do sociálně vyloučených lokalit. V otázce nezaměstnanosti Romů můžeme mluvit o jisté zaměstnanecké diskriminaci, o skrytém a rafinovaném rasismu.

Prostorové vyloučení je nejviditelnějším znakem sociálního vyloučení. Prostorově vyloučené osoby většinou žijí na okraji měst v nevyhovujících bytových podmínkách nebo v městských částech, které jim přidělilo vedení měst. Tyto lokality jsou poté slangově nazývány ghetta, chudinské čtvrti či byty/domy pro nepřizpůsobivé, neplatiče či sociálně slabé občany. Podrobněji se tomuto druhu vyloučení budu věnovat v samostatné kapitole: Prostorové vyloučení, součást sociálního vyloučení.

Kulturnímu vyloučení je obvykle přisuzován vliv na omezený přístup ke vzdělání. Omezeným přístupem ke vzdělávání je míněno to, že jsou romské děti často umisťovány do zvláštních nebo speciálních škol, aby „nedělaly problémy“ a „bílé normální“ děti z majoritní společnosti nebyly rušeny ve výuce. Dále můžeme v případě kulturního vyloučení hovořit o vyloučení ze sdílení kultur ve společnosti a sdílení hodnot čili, kulturně vyloučení obyvatelé nesdílejí svoji kulturu a nepřijímají kultury majoritní společnosti, a naopak.

V případě sociálního vyloučení se jedná o malé množství sociálních vazeb a styků, kontaktů v okolním světě, kdy sociálně vyloučení lidé nemají dostatečné množství vazeb a díky tomu se jim nedostává rovných příležitostí ve zlepšování své ekonomické situace a v posilování a zlepšování svého postavení ve společnosti. Sociálně vyloučení, tak udržují styky jen s lidmi, kteří jsou také sociálně vyloučení

a navzájem se udržují v bludném kruhu, sociálně vyloučené osoby se stýkají pouze se sociálně vyloučenými osobami.

Symbolické vyloučení spočívá v stigmatizaci. Lidem jsou přiřazovány různé charakteristiky na základě myšlení majoritní společnosti, například Romové jsou stigmatizováni jako neplatiči či uživatelé sociálních dávek, přičemž tyto „nálepky“ nemusí být pravdivé, ale i přesto je s nimi tak zacházeno. Mareš (2000) upozorňuje na to, že oběti stigmatizace jsou většinou jedinci, kteří jsou majoritní společností považováni za odlišné a přiřazením nálepky, pak dochází k jejich dalšímu vyčlenění z hlavního proudu společnosti.

Radostný (2005) ještě uvádí politické vyloučení, kdy se jedná o nepodílení se na politickém životě ze strany sociálně vyloučených obyvatel. Často to bývá z důvodů vysokých nároků a kritérií pro účast v politické sféře majoritní společnosti a sociálně vyloučení lidé, pak z tohoto nekonání vycházejí jako ti, bez politických zájmů. Radostný (2005) dále sděluje, že sociálně vyloučení lidé většinou utvářejí silné příbuzenské spolky, díky nimž pak usilují a prosazují své zájmy.

Všechny tyto druhy sociálního vyloučení na sebe navazují a úzce spolu souvisejí. Je nutno říci, že pokud se jedinec ocitne v jedné z těchto sfér, přichází z majoritní společnosti do společnosti/komunity lidí, kteří se nacházejí ve stejné situaci. Zde se pak jedinec integruje a začíná žít život, jako sociálně vyloučený. V rámci takovéto komunity dochází ke sdílení kultury, navazování nových vazeb a kontaktů, které ovšem nejsou dostačující pro návrat do běžné společnosti nebo vymanění se ze sociálního vyloučení.

1.3. Faktory ovlivňující sociální vyloučení

V předchozí podkapitole jsem se věnovala oblastem sociálního vyloučení. V této podkapitole se chci podrobněji věnovat faktorům, které sociální vyloučení ovlivňují. Mezi tyto faktory jistě patří vzdělávání, utváření sociální politiky a politiky zaměstnanosti, bytové politiky a lokální zdroje, instituce.

Radostný (2005) rozděluje faktory, které ovlivňují sociální vyloučení, na vnitřní a vnější.

„Za faktory vnější pak můžeme považovat působení těch aktérů, kteří stojí mimo danou lokalitu. Jedná se zejména o faktory, které lokalitu utváří a udržují ve stavu

sociálního vyloučení jakoby zvenčí. Jsou spíše direktivní, často paušální povahy a představují jakási závazná pravidla hry, jejichž porušení je sankcionováno. Motivací pro jejich dodržování a následování bývá většinou hrozba sankce.“ (Radostný, 2005, s. 75)

Tyto faktory jsou tedy pod vlivem státní správy a jejich zaměstnanců, lokálních samosprávných institucí a movitých občanů měst, kteří území, na kterém bydlí sociálně vyloučení lidé, ovládají. Tyto místa, většinou tradiční dělnické oblasti, se stávají obydlím pro sociálně slabé jedince, celé rodiny nebo pro ty, kteří se stali pro trh práce bez hodnotnými. Místa jsou stigmatizována jako místa, kde by nikdo kromě opravdových ztroskotanců nežil.

To, že v dané lokalitě žijí pouze sociálně slabé rodiny, způsobuje fakt, že pokud se objeví další nová sociálně slabá rodina, bude bez přemýšlení umístěna na podobné či stejné místo. Čímž samosprávné instituce dávají vůbec možnost vzniknout takovýmto lokalitám a tím, že do vyloučených lokalit umisťují další sociálně slabší rodiny, tato místa jen rozšiřují a upevňují jejich existenci.

Další velký podíl na udržování vyloučených lokalit má samotný systém vzdělávání, na který se nabaluje problém (ne) zaměstnanosti. V případě vzdělávání jsou děti umisťovány do speciálních či méně náročných základních škol, kde jsou poté děti utvrzovány že jsou „neschopné pojmout učivo v předepsaném rozsahu“ (Radostný, 2005, s. 76) a pokračování v navazujícím středoškolském studiu je absolutně nemožné. Na buď nízké úrovni vzdělání nebo na žádné vzdělání navazuje téměř nemožnost uplatnit se na skutečném trhu práce. A tato skutečnost dává prostor pro zaměstnání na černém trhu práce.

Důležitým vnějším faktorem, který má vliv na sociální vyloučení je mediální obraz, který je vytvářen o prostorově vyloučených lokalitách a o těch, kteří v těchto lokalitách žijí. Častokrát jsou v médiích vyloučené lokality zmiňovány jako ty, ve kterých žijí pouze Romové, Romové „neplatiči“, Romové „uživatelé dávek“. Sama média dostávají svými nevhodně formulovanými zprávami do podvědomí široké veřejnosti tyto pojmy a společnost díky nim získává pouze negativní, a ne vždy zcela pravdivé informace. Ze zpráv, které jsou nám podávány skrze média, jsou vyloučené lokality představovány, jako nebezpečné, život ohrožující prostředí, místa, kde je vysoká kriminalita a ruku v ruce zde jdou užívání drog a prostituce.

„Mediální diskurz o neplatičích coby obyvatelích sociálně vyloučených lokalit velmi často čerpá své informace ze zdrojů, které mají o fungování lokalit velmi mlhavou představu. Je však třeba si uvědomit, že smyslem většiny mediálních sdělení týkajících se této otázky nebývá informovat o skutečném stavu věci.“ (Radostný, 2005, s. 76)

Dle Radostného (2005) můžeme mezi vnitřní faktory zařadit specifické vědění, uvažování, jednání a pevné rodinné vztahy a vazby. Tyto faktory jsou uplatňovány přímo v prostředí vyloučené lokality, kde jsou zároveň vytvářeny. Díky tomu, že vznikly přesně v lokalitě je jejich zakotvení v komunitě pevné a neměnné, a také je bráno jako samozřejmost to, že pravidla přijmou i nově příchozí obyvatelé. Toušek (2007) přichází s myšlenkou že „způsoby adaptace na podmínky sociálního vyloučení jsou natolik specifické a komplexní, že zakládají vlastní subkulturu. Tato subkultura pak bývá nazývána jako kultura chudoby či kultura segregace, vyloučení atp. Existence této subkultury může být přitom samotnou příčinou sociálního vyloučení.“ (Toušek, 2007, s. 7)

Vyloučená lokalita, se tak stává autonomním a samosprávným celkem, kde mají obyvatelé svá vlastní pravidla, práva a povinnosti. Jednání obyvatel sociálně vyloučených lokalit je jedinečné v tom, že tyto pravidla dodržují i přesto, že pravidla platná ve vyloučené lokalitě za jejími hranicemi neplatí. Toto chování se dá považovat za adaptaci na nově vzniklou situaci, kdy si jedinec nebo rodina osvojují návyky, hodnoty vyloučené lokality, což může vést k prohloubení sociálního vyloučení a ke znemožnění úspěšného návratu do většinové společnosti.

Jednání a konání závisí pouze na každodenní realitě a na lidech, se kterými se sociálně vyloučení obyvatelé setkávají, přičemž to jsou opět jen a jen sociálně vyloučení obyvatelé dané lokality. Tato skutečnost přináší posílení sociálního vyloučení.

Jak říká Radostný (2005) „s jistou dávkou odvahy můžeme tvrdit, že tento fakt je něčím, co bychom mohli nazvat pastí sociálního vyloučení. Od této skutečnosti se totiž odvíjí celá specifická povaha sociálně vyloučených lokalit, a právě z tohoto důvodu představuje problematika sociálního vyloučení tak zásadní problém.“ (Radostný, 2005, s. 78)

Poslední faktor, který Radostný (2005) uvádí, je faktor příbuzenských vztahů. Kdy má sociální síť „svůj specifický ekonomický rozměr v podobě uzavřeného systému

kvazi-pracovních příležitostí, které suplují oficiální trh pracovních příležitostí, který je většině obyvatel sociálně vyloučených lokalit nepřístupný.“ (Radostný, 2005, s. 73)

Jednu sociálně vyloučenou lokalitu často obývá několik rodin, které jsou vzájemně příbuzné. A díky jejich příbuzenství si vzájemně zajišťují ty zdroje, ke kterým jim byl zamezen přístup, to jsou zejména trh práce a sociální ochrana. Tyto rodiny jsou oporou a podporují se. Což může vést k tomu, že jedna sociálně vyloučená rodina tzv. táhne ke dnu jinou rodinu. Jistota příbuzenských vztahů tak může být překážkou k vymanění se ze sociálního vyloučení, kdy se jedinec či rodina ani nepokusí o zlepšení své situace, protože neúspěch může vést ke ztrátě sociálních vztahů navázaných ve vyloučené lokalitě.

2. Prostorové vyloučení, součást sociálního vyloučení

V předcházející kapitole jsem se věnovala sociálnímu vyloučení komplexně, v této kapitole se podrobněji věnuji pouze prostorovému vyloučení, protože hlavním tématem mé práce je „Jak vnímají romské děti z vyloučených lokalit prostor lokality a zbytek města/obce (Olomouc), kde žijí“. Prostorové vyloučení je, jak jsem již zmiňovala nejviditelnějším znakem sociálního vyloučení. Podle mého názoru je prostorové vyloučení tím nejzávažnějším vyloučením, protože ve chvíli, kdy se člověk skutečně fyzicky ocitne na okraji společnosti, mezi „vydědenci“ je jeho návrat do „normální a bezproblémové“ společnosti velmi obtížný. Vyjasnění toho pojmu považuji za velmi důležité.

Prostorové vyloučení jakožto proces a stav se v lidské společnosti objevuje již po staletí snad ve všech společnostech. Například ve středověkých evropských městech byly oddělovány určité skupiny obyvatelstva na základě sociální úrovně nebo úrovně vzdělání – Židé žili v uzavřených městských částech (židovské městské části odděleny zdí, řekou), bohaté měšťanstvo bylo odděleno od řemeslníků a chudina od řemeslníků. Burjanek (2005) mluví o vztahu prostoru a společnosti, kdy je rozložení města odrazem světů obyvatel, kteří v něm žijí. Tento obraz pak odráží strukturu bohatství a moci sociálních skupin, které utvářejí celou společnost. Velmi častým jevem je to, že čím je město či obec větší a lidnatější, tím je i vyšší míra oddělování místních obyvatel.

Prostorové vyloučení lze chápat jako prostorové oddělení nebo proces oddělování určitých skupin obyvatelstva od zbytku společnosti, a to do různých oblastí a zón na základě socioekonomických, etnických a kulturních charakteristik. Prostorové vyloučení je tak úzce svázáno s územní koncentrací obyvatel (Burjanek, 2005). Jak jsem již zmínila, prostorové vyloučení je nejviditelnějším znakem sociálního vyloučení a zároveň těsně souvisí s ostatními znaky sociálního vyloučení. Prostorové vyloučení se od přirozeného rozprostření obyvatelstva liší tím, že se týká jen určité skupiny obyvatelstva a probíhá pouze v některých oblastech měst či obcí. Ač je prostorové oddělování obyvatelstva přirozené hlavně v závislosti na ekonomickém stavu mezi jednotlivými skupinami obyvatel, prostorové vyloučení je nebezpečné z hlediska dlouhodobých následků sociálního vyloučení, ve smyslu hromadění se dalších faktorů sociálního vyloučení.

Dle Illnera (2005) jsou skupinové sociální a kulturní rozdíly nevyhnutelné pro fungování společnosti a pro fungování společnosti je nevyhnutelná i jistá míra prostorové odlišnosti ve společnosti. Přičemž různorodé skupiny obyvatel obydí různé lokality tak, aby vyhovovaly jejich příjmu, náboženství, národnosti, zdravotnímu stavu, sociálním vazbám apod., což vede k nerovnoměrnému rozmístění obyvatel ve městech.

2.1. Prostorové vyloučení jako pojem

Prostorové vyloučení je nejviditelnějším vyloučením. Může být dobrovolné i nedobrovolné. Existují různé možnosti, kdy k vyloučení dochází. Nejčastějším důvodem je nízký finanční příjem a na to se pojí další typy sociálního vyloučení. V dnešní době se setkáváme s pojmy ghetta a slamy, které dokonale vystihují prostorové vyloučení. Žijí zde lidé, kteří nežijí vysokým životním standardem většinové společnosti, bývají jiné etnické příslušnosti nebo náboženského vyznání. V některých případech se situace vyloučených lokalit dostaly do takového extrému, kdy se tyto lokality dají nazvat město ve městě.

V literatuře je prostorové vyloučení označováno jako segregace, separace, exkluze. Segregaci a separaci vnímám jako významově podobná slova, jako oddělování, odlučování, vylučování jednotlivců nebo skupin od majoritní společnosti na základě rasové, etnické nebo kulturní odlišnosti. Burjanek (2005) považuje segregaci za prostorové vyjádření sociálních nerovností.

Přičemž se prostorové vyloučení nemusí dít jen díky vlivu majoritní společnosti, ale sama rasově, etnicky odlišná skupina se může oddělovat od majoritní společnosti. Exkluzi popisuje Kraus (2005) v Akademickém slovníku cizích slov jako vyloučení, vypuštění.

Prostorovým vyloučením rozumím jakožto oddělení od většinové společnosti, k čemuž nemusí nutně docházet právě díky majoritní společnosti. Ve většině případů za prostorovým vyloučením, ale většinová společnost stojí a ti, kdo se v prostorovém vyloučení ocitli, mají pramalé šance se z něj vymanit.

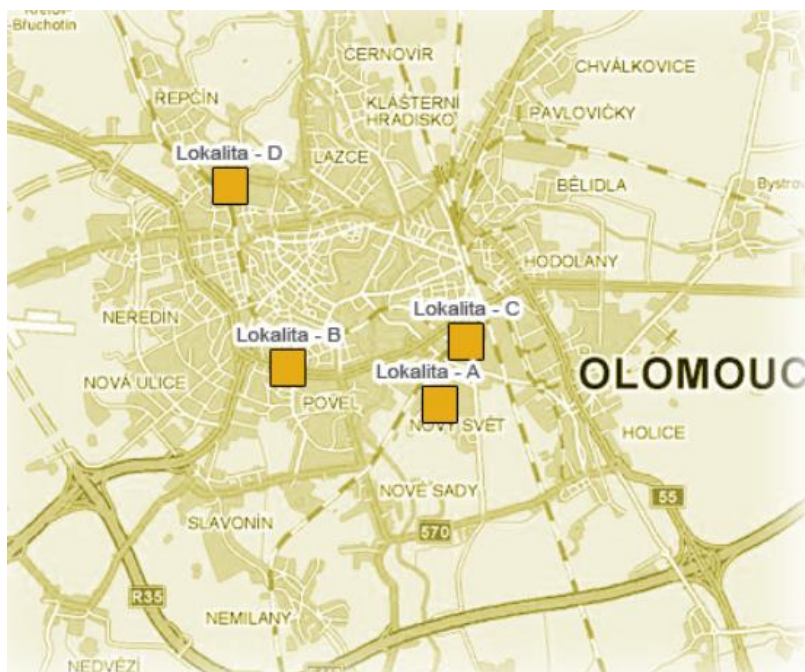
3. Prostorově vyloučené lokality v obci Olomouc

Ve své práci se zaměřuji na sociálně vyloučené lokality v obci Olomouc, proto se v této kapitole věnuji sociálně vyloučeným lokalitám, které se nacházejí v obci Olomouc. Uvádím, jaký je počet obyvatel, kteří tyto lokality obývají. Tyto informace jsem získala díky projektu agentury GAC spol. s r. o. a prohloubila jsem si vědomosti o sociálně vyloučených lokalitách v obci Olomouc a zároveň jsem získala představu o stavu a situaci sociálně vyloučených lokalit, která panuje v obci Olomouc.

Úřad vlády České republiky, Sekce pro lidská práva, Oddělení kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny každoročně vydává zprávu o stavu romské menšiny v České republice, pro rok 2017 bylo v České republice identifikováno 606 sociálně vyloučených lokalit, ve kterých žilo až 115 000 obyvatel, z nichž Romové tvořili převážnou většinu (Úřad vlády České republiky, 2018).

Dále je ve zprávě o podílu romské menšiny v České republice za rok 2017 uvedeno, že nejvíce sociálně vyloučených lokalit se nachází v Karlovarském, Ústeckém, Olomouckém a Moravskoslezském kraji a na jejich perifériích. Je ale také důležité říci, že ačkoliv je podíl Romů v sociálně vyloučených lokalitách vysoký, ne vždy tyto lokality obývají sami naopak, v těchto lokalitách přibývá ne Romů či seniorů, kteří se zde ocitli díky jakékoliv tíživé a nepříznivé životní situaci.

Díky projektu, Ministerstva práce a sociálních věcí, Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice, který provedla agentura GAC spol. s r. o., víme, že prostorově vyloučených lokalit je v obci Olomouc hned několik. Tento projekt byl realizován v letech 2005 – 2006. Projekt si kladl za cíl sestavit pracovní seznam potenciálně sociálně vyloučených romských lokalit v ČR a vytvořit záznamový arch pro sběr informací.

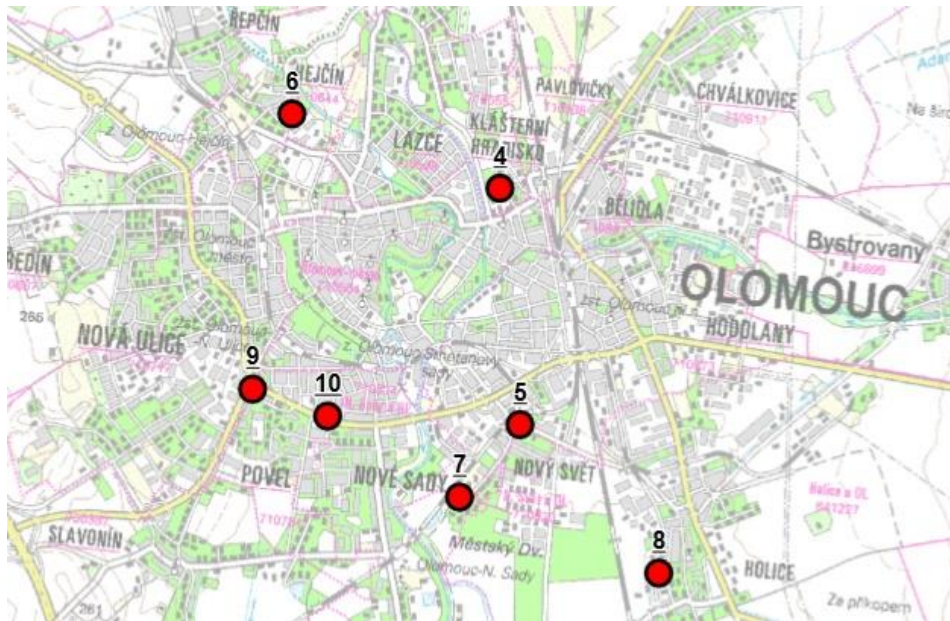
Obr. 1: Mapa sociálně vyloučených lokalit v obci Olomouc (stav k 2005).

Na této mapě lze vidět čtyři lokality, které agentura GAC spol. s.r.o., označila jako sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené, jedná se o lokality: Lokalita A – ulice Přichystalova, Lokalita B - ulice Velkomoravská, Lokalita C - ulice Holická, Lokalita D - Mrštíkovo náměstí. Kdy tyto lokality v letech 2005 – 2006 obývalo celkem zhruba 550 obyvatel. V případě těchto lokalit, se jedná o místa, která se nacházejí na území města Olomouc.

V ulici Přichystalova se nacházela nejpočetnější komunita sociálně vyloučených. Jednalo se o panelový dům, jehož byty byly určeny pro sociálně slabé občany, tento dům byl zároveň hlídán kamerovým systémem a vrátným. Agentura GAC spol. s.r.o. odhadovala, že zde žilo 201 – 250 obyvatel. V ulici Velkomoravská odhadem žilo v hotelovém domě 101 – 150 obyvatel, kde současně žili hosté hotelu, sociálně slabé rodiny a senioři, i tento dům byl hlídán za pomoci vrátného. Další lokalitou, kterou obývalo větší množství obyvatel je Mrštíkovo náměstí, zde žilo 76 – 100 obyvatel. V tomto případě se jedná o městskou čtvrť, o kolonii domků, a jako jediní jsou majiteli domků obyvatelé, jinak všechny domy a byty má ve vlastnictví obec (GAC spol. s.r.o., 2005 - 2006).

Aktuálnější informace přinesla další Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR zveřejněná v roce 2015 též provedená společností GAC spol. s.r.o. Cílem tohoto projektu bylo identifikovat, popsat sociálně vyloučené lokality a porovnat výsledky

z roku 2006, kdy probíhalo mapování sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice. Dalším cílem bylo vyhodnotit vývoj změn v rozmístění vyloučených lokalit. Na mapě z roku 2011 můžeme vidět, že ve městě Olomouc sociálně vyloučených lokalit přibylo. Lokalita 4 - Černá cesta, Lokalita 5 - ulice Holická, Lokalita 6 - Mrštíkovo náměstí, Lokalita 7 - ulice Přichystalova, Lokalita 8 - U cukrovaru, Lokalita 9 a 10 – ulice Velkomoravská (GAC spol. s.r.o., 2010).

Obr. 2: Mapa sociálně vyloučených lokalit v obci Olomouc (stav k 2010).

Dle informací agentury GAC spol. s.r.o., v době prvního pozorování (rok 2006) olomoucké sociálně vyloučené lokality obývalo 400 – 550 obyvatel a pro rok 2011 je to 538 obyvatel. Můžeme říci, že počet obyvatel žijících v sociálně vyloučených lokalitách se lehce snížil, ale počet sociálně vyloučených lokalit se zvýšil.

Ve svém výzkumu jsem bohužel, byla schopna získat pouze informace ze sociálně vyloučených lokalit ulice Velkomoravská, Přichystalova, Holická a Mrštíkovo náměstí a to proto, že v těchto lokalitách žijí mnou dotázaní respondenti, tedy je můj výzkum omezen na tyto ulice a nezahrnuje komplexně všechny sociálně vyloučené lokality, které se vyskytují v obci Olomouc.

4. Romové v české společnosti

V předchozích kapitolách jsem se věnovala sociálnímu a prostorovému vyloučení. V této kapitole se podrobněji seznamuji s romskou historií v Česku a romskou kulturou. Tutu kapitolu jsem do své práce zařadila z důvodu, že mým výzkumným cílem je zjistit, jak romské děti ze sociálně a prostorově vyloučených lokalit vnímají prostor dané lokality a zbytek obce, kde žijí a jak se v tomto prostoru pohybují. Tedy, zaměřuji se na romské etnikum a ve vztahu k výzkumným cílům přiřazuji identifikaci romského etnika do teoretické části práce.

„Historické a etnografické analýzy vypovídají o tom, že Romové nikdy nebyli považováni za rovnocenné příslušníky české společnosti či právoplatné občany českého státu, ale že jejich místo bylo na okraji.“ (Navrátil, 2003, s. 56) Romové jsou jednoznačně skupinou, která je sociálním vyloučením postižena velmi výrazně a dlouhodobě. Do dnes majoritní společností přetrvává dvojí vidění, my (Češi) a o ni (Romové) i přesto, že společně obýváme jedno území již několik staletí a Romové jsou zároveň nejpočetnější národnostní menšinou v České republice.

4.1. Kdo je Rom?

„Za Roma můžeme tedy považovat takového jedince, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu), hlásil anebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základně skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů.“ (Janoušková, Nedělníková, 2008, s. 236)

Pojem Rom, jehož překlad z romštiny znamená muž/člověk, je označení pro příslušníky etnických skupin indického původu nebo pro příslušníky, kteří sami toto označení používají. Tento pojem se ustálil ve druhé polovině 20. století, v roce 1971 v Londýně proběhl první světový romský kongres, byla založena Mezinárodní unie Romů a tato nevládní organizace rozhodla o jednotném pojmenování příslušníků všech romských etnických skupin jménem Rom (Nečas, 2002).

V tomto ohledu je třeba zmínit to, že se Romové dále dělí podle původu na různá subetnika, například Servike Roma původem ze Slovenska; Ungrike Roma z Maďarska; Lovarové z Rumunska nebo českoněmečtí Romové Sintové, kteří byli během druhé světové války téměř vyhlazeni v koncentračních táborech. Je nemožné

považovat Romy za homogenní společnost či národ, je tedy chybné, že díky české politické korektnosti jsou Romové řazeni do jednoho šuplíku, kdy sami Romové s různými romskými subetniky „nechtějí nic mít“, sami se od sebe tyto skupiny odlišují.

Podle poslední zprávy o podílu romské menšiny v České republice za rok 2017, který vydává Úřad vlády České republiky uvádí, že „na základě kvalifikovaných odhadů koordinátorů pro záležitosti romské menšiny žilo v roce 2017 na území ČR 240 300 Romů, což představuje 2,2 % z celkové populace ČR.“ (Úřad vlády České republiky, 2018, s. 4)

Kaleja (2012) doplňuje tuto informaci o skutečnost, že se většina Romů nehlásí ke své národnosti a počet Romů může být i několikanásobně vyšší. Což se může dít hned z několika důvodů, například člověk se necítí být Romem nebo se za svoji národnost stydí a svůj původ popírají.

Dnes můžeme ze socio-ekonomického hlediska rozdělit Romy do dvou skupin. První skupinou jsou Romové, kteří jsou plně integrováni do společnosti, a přestože jsou vzdělaní, rozvíjí kariéru, nejsou zadluženi a přijali kulturu majoritní společnosti stále se musejí potýkat s předsudky, diskriminací. Skupinou druhou jsou Romové ohrožení sociálním vyloučením a sociálně vyloučení. Romové této skupiny si nejen prochází sociálními problémy, ale i odmítavým a nenávisným postojem majoritní společnosti (Kaleja, 2012).

4.2. Obecná historie Romů v České republice

První zmínky přítomnosti Romů v dnešní Čechách se objevují v 15. století, do té doby se o přítomnosti Romů na území Česka pouze spekuluje a dohaduje. V této době jsou Romové bráni jako poutníci, kteří usilují o nápravu. Postoj vůči Romům se výrazně mění v 16. století, kdy římskokatolická církev poukazuje na odlišnosti Romů. Od tohoto století se situace Romů v Česku ustálila, tedy, Romové nebyli považováni za „normální“ lidi, spíše byli považováni za kočovníky, přistěhovalci. Romové v průřezu století neměli v našich zemích nikterak štěstí, byli vyháněni, uráženi a byl jim zakazován vstup na určitá území (Horvátová, 1999).

V druhé polovině 18. století se Romové začali usazovat sami a dobrovolně, a už v první polovině 19. století se romské osady rychle rozrůstaly. Díky nárůstu romské populace v osadách se Romové museli, mimo tradiční romská řemesla jako jsou kovářství, košíkářství, drátování, broušení nožů nebo hudebnictví, začít věnovat i jiným

pracovním možnostem, nádenické či sezónní práci pro „normální“ lidi. Díky zapojení do ekonomiky a společenského života se Romové postupně zapojovali do majoritní společnosti a obě etnické skupiny si na sebe mohli začít „zvykat“ (Horvátová, 1999).

Ve 20. letech 19. století bylo provedeno několik změn, byl přijat zákon o potulných Cikánech, což bylo jakési „řešení romské otázky“. Kdy byli Romové evidováni a byla jim vystavena cikánská legitimace, Romové se tohoto evidování museli povinně účastnit a ten, kdo se těmto povinnostem vyhýbal, byl následně potrestán, například zabavení majetku. Touto evidencí Romů prošli nejen kočovní nebo polokočovní Romové, ale i ti, kteří měli trvalé bydliště (ti, co žili v osadách a necestovali za prací). Tímto státním počinem byli Romové záměrně vylučováni a stigmatizováni (Jakoubek, 2004).

Ovšem i přes to, že za první republiky byli Romové oficiálně uznáni za národnostní menšinu, byli díky rozvoji industrializace rozdíly mezi Romy a Čechy stále více viditelnější, a to především v oblasti vzdělávání dětí a mladistvých a negramotnosti dospělých Romů (Lhotka, 1999).

V období druhé světové války ani Romové neunikli nacistickému řádění, romské děti nesměly docházet do škol, Romové nesměli cestovat veřejnými prostředky, navštěvovat veřejné prostory, mohli vstupovat do některých měst či obcí jen ve stanovených hodinách. Romové byli nuceni k trvalému usazení v daných oblastech, neuposlechnutí vedlo k umístění do pracovních táborů. Během druhé světové války zahynula většina českých Romů v pracovních nebo koncentračních táborech (Nečas, 1999).

V této době vztah mezi majoritní společností a Romy nelze zcela definovat, v některých obcích a městech se místní obyvatelé "svých" Romů zastávali, resp. úřadům podávali informace, že pro ně Romové pravidelně pracují, čímž je uchránili před umístěním do pracovních táborů, načež v jiných obcích byla nálada v otázce Romů poněkud ponuřejší (Nečas, 1999).

Po ukončení války se do Čech dostávají Romové například z Maďarska, Slovenska, Rumunska. Romové do Čech přicházeli hlavně kvůli zaměstnání a vidiny získání dostatečného finančního obnosu, který zajistí jejich rodinám kvalitní životní podmínky (Miklušáková, Nečas, 2002).

S nástupem komunistického režimu se na politické scéně opět objevila zakázka „cikánský problém“. Romové jsou pokládáni za občany z nižších vrstev společnosti, za nepřizpůsobivé občany. Za jediné přijatelné řešení bylo považováno, Romy „polidštit“, snažit se o přizpůsobení Romů dle vzoru "řádných občanů". Na konci 50. let minulého století byl schválen a přijat zákon o trvalém usídlení kočujících osob, z čehož vyplývá, jaký postoj, názor utvářela tehdejší socialistická politika, který ve většinové společnosti vůči Romům přetrvává dodnes, tj. Romové jako „barbaři“ potřebují ukázat jediný dobrý způsob, jak skutečně žít plnohodnotný život. Tento zákon obsáhl nejen Romy, kteří po Československu skutečně kočovali (převážně olašští Romové), ale i Romy, kteří cestovali mezi rodinou a prací (ve většině případů se jednalo o slovenské Romy, kteří v Česku pracovali, ale svoje rodiny měli na území Slovenska), ti se po době, kdy vstoupil v platnost zákon o trvalém usídlení kočovných osob museli nastěhovat do přidělených bytů a věnovat se určitému zaměstnání.

Tento úkon přinesl mnoho problémů, Romové nechtěli žít po vzoru majoritní společnosti a mnohým lidem z majoritní společnosti se přičilo žít v blízkosti Romů.

Romové jsou hromadně stěhováni do určitých oblastí bez ohledu na subetnické rozdíly mezi rodinami, na jejich zvyky, tradice, původ. Romské děti jsou většinou přiřazovány do zvláštních škol. V některých případech jsou romské děti odebírány rodinám a umisťovány do náhradní státní nebo rodinné péče, kvůli přesvědčení, že jejich rodiče nejsou dostatečně vybaveni k tomu, aby z dětí vychovali řádné občany, tj. výchovu dle představ komunistického režimu (Davidová, 1999).

Můžeme říci, že komunistickému režimu se nejen podařilo Romy téměř se stoprocentní úspěšností „převychovat“, zničit původní romské hodnoty a normy, ale také se podařilo vytvořit určitý obraz Romů, který je zaznamenává jako necivilizované, odlišné osoby, které je třeba integrovat za jakýkoliv podmínek, aby nikomu z majoritní společnosti nebylo díky jejich odlišnosti ublíženo, komunismus v české společnosti vybudoval jistý strach vůči lidem z odlišných etnik.

Pád komunistického režimu přináší Romům znovu naději na možnost žít dle vlastních představ. Změna politického režimu ovšem přináší jiná úskalí, díky přechodu k tržní ekonomice se často nekvalifikovaní, dostatečně nevzdělaní Romové dostávají do hlubší propasti sociálního vyloučení a na skutečný okraj společnosti.

4.3. Romská rodina

Hierarchie v romské rodině se po staletích, i přes snahy hned několika totalitních režimů, téměř nezměnila, a i nadále si Romové udržují pevně zakotvená rodinná pouta, kdy rodinné vztahy mají v jejich životech nejváženější hodnotu. Jak jsem již zmiňovala Romové mají svá subetnika a v nich se romské rodiny dělí na „silné“ a velmi rozvětvené rodiny/klany, kdy tyto rodiny mají ve svém subetniku velkou autoritu a lze je považovat za skutečné vůdce celého jednoho subetnika.

Tato rodina má velký politický, morální vliv na Romy v dané oblasti, dříve tyto rodiny mohly rozhodovat a často stále ještě rozhodují o různých sporech, roztržkách mezi Romy. Tyto klany se vyznačují nejen mocí ale i velmi širokým příbuzenstvem a společným příjmením, kdy se v rodině objevují 5 – 6 žijících generací (Jakoubek, 2004). I v dnešní době jsou pro romské rodiny jejich příbuzenské vztahy velice důležité a nadále je udržují a upevňují nově vzniklé svazky, a to i skrze několik generací.

Veškeré tyto vazby jsou podmíněné jednáním na základě ekonomicko a mocensko-politického postavení. Dále se díky pevným rodinným vazbám podmiňuje a formuje identita každého člena. Pokud se jeden člen rozhodne vyčlenit z rodinných vazeb, byť by mu vyčlenění mohlo přinést zlepšení finanční situace, bude se potýkat s kritikou a možným riskem, že ho nepřijme majoritní obyvatelstvo, jako plnohodnotného a schopného člena společnosti a následně ho nepřijme zpět ani jeho vlastní rodina.

Dnes, kdy majoritní společnost ze svých vztahů téměř rodinné vazby vymýtila a dbá nebo upřednostňuje individualismus, se toto romské rodinné pojetí stává nepochopitelným přežitkem dávných časů, kde by jedinec sám přežil jen stěží, a proto byl závislý na rodině (Radostný, 2005).

4.3.1. Romská rodina, postavení a životní úlohy žen a mužů

„Jen nebýt sám. Být sám znamená být v nebezpečí. Od rodiny, stejně jako od mrtvých, se neodchází. Rodinu, tu velkou, co největší, vždy беру s sebou. Jediný kousek jistoty. Největší trest je přec vyhoštění zrodu. A to je staletí jistá smrt.“ (Pekárek, 1997, s. 12)

Tuto Pekárkovu myšlenku podporuje i Jakoubek (2004), kdy se zmiňuje, že dříve pro Romy rodina znamenala vše, rodina každému svému členovi zajišťovala

potravu (romské ženy často navzájem kojily své děti), ochranu, vzdělání, výchovu. Všichni se navzájem podporovali a pomáhali si, nikdo nezůstával sám ať už to byl svobodný, sirotek, starý a nemohoucí člověk. Život Romů probíhal v osadách, kde dané rodiny bydleli v těsné blízkosti a sdíleli společně „dvorky“, kde se odehrával veškerý společenský život (Jakoubek, 2004).

Díky tomuto chápání rodiny, bylo pro Roma největší pohromou, největším trestem a ostudou vyhnání z osady, rodiny, člověk tak ztratil své veškeré životní jistoty, svou identitu.

Dnes se o Romech říká, že si pořizují děti jen kvůli vyplácení státních dávek a příspěvků, v dřívějšku tomu bylo ale jinak. Mnoho dětí, hlavně chlapců, romské rodině zajišťovalo prestiž a zároveň jistotu, že daný rod nevymře ba naopak bude posílen a rozšířen. Děti byly vychovávány, podle pohlaví (syn se učil od otce řemeslu, aby v dospělosti mohl živit svoji rodinu a dcera se učila od matky, jak se starat o manžela, děti a domácnost, aby v dospělosti byla schopnou, dobrou manželkou a matkou) napříč všemi generacemi, rychle tak navazovaly sociální kontakty a učily se rodovým tradicím a zvykům, respektu vůči dospělým, málokdy se v romské rodině objevoval vzdor mladých, starší pro mladou generaci byli skutečnou autoritou (Jakoubek, 2004).

Chod romských domácností měly na starost ženy, které pečovaly o děti, své muže, obstarávaly potraviny, oblečení. Jakoubek (2004) uvádí, že to romské ženy držely rodinné kasy a rozhodovaly o financích. Romští muži byli hlavami rodin, ochránci, nesli odpovědnost za své rodiny, udržovali dobré vztahy s příbuznými, přáteli, okolím (Jakoubek, 2004).

Muži domlouvali svým dětem sňatky, pouze mezi jinými Romy a často i ve stejném subetniku a stejném odvětví zaměstnání. Dcery uzavíraly výhodná manželství, aby své rodině zvýšily prestiž. Romské manželství bylo na celý život, rozchod mohl být povolen jen v případě, kdy byla žena neplodná nebo nevěrná svému muži. Dívky po svatbě odcházely ke svým manželům, kde ve výchově mladé manželky pokračovala tchýně a snachy (Lázničková, 1999).

4.4. Romská kultura

Definovat romskou kulturu jako jednotný kulturní celek je téměř nemožné, Romové jakožto kočovný národ svoji vlastní kulturu sdíleli s kulturami těch národů, ve

kterých se momentálně nacházeli. Je ale možné říci, že romská kultura není plně přijímaná majoritní společností, jako součást kultury České republiky. Díky kočovnému stylu života si Romové z každé navštívené země „něco odnesli“ a naopak majoritní kulturu obohatili kulturou vlastní.

Už jen samotný romský jazyk, romština, má několik desítek dialektů. „V Evropě je dnes popsáno na šedesát romských dialektů.“ (Kaleja, 2012, s. 46) a například v Česku jsou to dialekty maďarské, slovenské, olašské i přesto se Romové z různých koutů světa spolu mohou domluvit. Romština dnes není aktivně využívána i proto, že mladé rodiny své děti neučí romštinu jako jejich rodný jazyk (Jakoubek, 2004).

S romštinu je spjatá romská hudba a tanec a ty se liší dle subetnické příslušnosti. Hudba i tanec jsou dnes hlavní domény Romů a lze je považovat i za jistý způsob interpretace romské identity. Romská hudba je živelná, veselá, hlasitá a rytmická, romský tanec divoký a nespoutaný, tak jako romské životy v dobách kočování skrze země a národy.

Důležitou roli v životech Romů hraje náboženství a s ním spojené zvyklosti, křest, pohřeb. Všechny romské děti byly křtěny, neboť Romové věřili, a někteří dodnes věří, že křest zajistí, že na dítě nebudou moci působit zlé síly a démoni. Romové často přebírali náboženství z těch zemí, kde se právě nacházeli a vkládali si do něj své vlastní zvyky. Romové se takto sblížili s majoritní společností (Raichová, 1999).

Křest probíhal v kostele za přítomnosti kmotra. Kmotr měl velmi důležitou roli v životě dítěte, byl mu oporou, vzorem, ochráncem. Při křtu rodiče dávali dětem oficiální/úřední jméno, tohle jméno však bylo jen jménem úředním a Romové ho v běžném životě nepoužívali, a děti toto jméno mnohokrát ani neznaly. Naproti tomu, děti dostávaly jména „romská“, která byla odvozována z vlastností dětí, nebo podle událostí, kdy se dítě narodilo (Lázničková, 1999).

Akt pohřbívání byl a je pro Romy důležitou tradicí, na tomto faktu se shodují autoři Jakoubek (2004) i Lázničková (1999). Romové věří, že duše zemřelého zůstává se svým fyzickým tělem až do pohřbu, kdy si pro jeho duši přichází duše již dříve zemřelého příbuzného a společně odcházejí na onen svět. Pozůstalí dávají do rakve různé předměty, které zemřelému patřily nebo věci které měl rád, např. šperky, alkohol, cigarety, náboženské předměty, knihy, hudební nástroje, peníze apod., aby byl zemřelý

spokojený a neměl důvod se vracet do světa živých (Lázničková, 1999). V době po úmrtí a před pohřbem tělo zemřelého zůstává doma a do domů pozůstalých se sjíždí zbytek rodiny. Ti oslavují zemřelého, jeho život, vyprávějí si příběhy a hrají karty, pijí alkohol.

V této kapitole jsem se věnovala obecně historii a kultuře Romů. Získané informace o historii Romů v Čechách mi pomohly pochopit, proč situace Romů ve vztahu k sociálnímu vyloučení v Česku, stagnuje, respektive se sociální vyloučení neustále prohlubuje. Vztah Čechů ke kočovnému stylu života Romů byl vždy nelibý a po generace se Češi snažili Romy navyknout českému stylu žití, i násilným způsobem. Domnívám se, že tyto aktivity zanechaly na Romech následky a to, že Romům byla nucena cizí (česká) kultura jako vlastní Romy pouze oslabilo a pomalu více zneschopňuje „žít majoritním životem“. Myslím si, že dezintegrace romské kultury, neznalost Romů romské kultury či nepraktikování mnou výše zmíněných zvyků, je vážným problémem, který způsobuje a přispívá k sociálnímu vylučování Romů.

5. Metodologie výzkumu

V předchozích kapitolách jsem se věnovala teoretickému obsahu práce, kde jsem se zabývala sociálním a prostorovým vyloučením, sociálně vyloučeným lokalitám v obci Olomouc a historii a kultuře Romů. Tuto oblast práce věnuji praktickým úkonům ve výzkumné části.

V této kapitole představím, výzkumnou metodu, kterou jsem zvolila pro výzkum, dále uvádím techniku výběru výzkumného vzorku, techniku sběru dat a analýzu dat. Dále se věnuji etickým hlediskům výzkumu a limitům výzkumu.

5.1. Kvalitativní výzkum

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila kvalitativní výzkum. Domnívám se, že je pro toto téma vhodná metoda, protože slouží ke sběru potřebných dat a dále slouží k hlubšímu porozumění danému zkoumanému tématu.

Kvalitativní výzkum je jednou z nejvíce užívanou výzkumnou metodou, lze jej aplikovat téměř do všech vědních oborů, např. sociologie, psychologie nebo antropologie. Počátky kvalitativního výzkumu sahají do 15. a 16. století, kdy misionáři a cestovatelé popisovali „Nový svět“ a tím dali vzniknout etnologii. Kvalitativní výzkum během vývoje prošel mnoha filozofickými a teoretickými pohledy jako jsou pragmatismus, fenomenologie, konstruktivismus a realismus.

Hlavní vývoj kvalitativního výzkumu proběhl po 1. světové válce. Poté nastal rozmach v 70. – 80. letech 20. století, naopak jeho útlum nastává v 90. letech 20. století. Na současnou podobu kvalitativního výzkumu měli vliv pragmatismus, konstruktivismus nebo relativismus. Výzkumník, který použije kvalitativní výzkum, si na začátku výzkumu zvolí téma výzkumu, vymyslí vhodné výzkumné otázky, které jsou v průběhu výzkumu upravovány. Poté výzkumník vyhledává a hodnotí data a informace, které přispějí k objasnění výzkumné otázky (Hendl, 2016).

5.2. Výzkumný cíl a výzkumná otázka

Cílem této práce je, pomocí kvalitativního výzkumu zjistit, jak romské děti, ve věku druhého stupně základních škol a středních škol, z vyloučených lokalit vnímají prostor lokality a zbytek města/obce, kde žijí. Prvním vedlejším výzkumným cílem je zjistit, zdali se děti pohybují i mimo své bydliště a druhou výzkumnou otázkou je, zdali a v jakém rozsahu prostorové vyloučení romské děti omezuje a ovlivňuje jejich život.

Na základě těchto cílů byla vytvořena hlavní výzkumná otázka, která zní: Jak romské děti, ve věku druhého stupně základních škol a středních škol, z vyloučených lokalit vnímají prostor lokality a zbytek města/obce (Olomouc), kde žijí. A vedlejšími výzkumnými otázkami jsou: Zda se pohybují i mimo své bydliště a zda a v jakém rozsahu prostorové vyloučení omezuje/ovlivňuje jejich život.

5.3. Technika výběru výzkumného vzorku

Výběr výzkumného vzorku jsem provedla účelově. Účelový výběr je založen na úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno a o tom, co je možné pozorovat (Hendl, 2016).

Na základě stanovení hlavní výzkumné otázky jsem volila respondenty, kteří odpovídali základním požadavkům pro zjištění odpovídajících výsledků, stanovila jsem následující kritéria: 1. příslušník romské menšiny, 2. adolescent ve věku druhého stupně základních nebo středních škol, 3. který bydlí nebo bydlel v prostorově vyloučené lokalitě v obci Olomouc.

S vhodným výběrem respondentů mi pomáhala sociální pracovníce, která pracuje v Klubu Khamoro (Klub Khamoro je nízkoprahovým zařízením pro děti a mládež z etnických menšin, ve věku 6 – 21 let) již několik let, místní romské děti zná velmi dobře a dokáže odhadnout, jak se děti chovají v přítomnosti cizích lidí a jak jsou schopny reagovat a odpovídat na dotazované otázky.

Mými respondenty byli romské děti, dívky i chlapci, ve věkovém rozmezí 12 až 15 let, kteří se dobrovolně chtěli zúčastnit mého výzkumu a podělit se se mnou o své vnímání okolního světa a část svého životního příběhu. Všichni respondenti alespoň nějakou dobu bydleli nebo doposud bydlí v prostorově vyloučených lokalitách města Olomouc. Jeden z respondentů navštěvuje střední odborné učiliště v obci Olomouci a zbylí respondenti docházejí na základní školy v obci Olomouc. Respondenty v rámci zachování anonymity označuji jejich počátečními písmeny křestních jmen: dívky K, N, A, B a chlapci D, M.

S respondenty jsem se setkala v jejich přirozeném prostředí v klubu Khamoro, který se zaměřuje na děti z etnických menšin ve věku 6 až 18 let a spadá pod Charitu Olomouc. Všichni respondenti do toho klubu chodí pravidelně, leckdy i několik let a cítí se zde bezpečně.

5.4. Technika sběru dat

Jako techniku sběru dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, který je jednou z metod kvalitativního výzkumu. Polostrukturovaný rozhovor strukturován s otevřenými otázkami zaměřenými na vnímání prostorově vyloučených lokalit a zbytek obce, otázky byly taktéž sestaveny tak, aby odpovídaly na vedlejší výzkumné otázky, zdali se respondenti pohybují i mimo vyloučené lokality a v jakém rozsahu respondenty prostorové vyloučení omezuje/ovlivňuje. Výhodou tohoto typu rozhovoru je jeho využití, kde je prostor pro doptávání se výzkumníka a pro širší odpovědi respondentů.

Rozhovory probíhaly jednotlivě, samostatně v klubu Khamoro, kde se děti z různých prostorově vyloučených olomouckých lokalit setkávají. Rozhovory trvaly v rozmezí 15 až 20 minut, dle toho, jak byli respondenti komunikativní.

Hendl (2016) uvádí, že je velmi podstatné, aby byli otázky formulovány, tak respondenti otázkám rozuměli, aby pro ně byli jasné a srozumitelné. Je tedy důležité, aby tazatel znal a věděl o způsobu komunikace jeho respondentů, jak se respondenti vyjadřují, zdali používají nějaké nářečí, jak formulují jim vlastní mluvu.

V tomto ohledu jsem měla jistou výhodu, protože jsem již s romskými dětmi, různých věkových kategorií pracovala, a to ve Školičce Khamoro, v Klubu Khamoro a v Komunitním centru sv. Františka z Assisi pro romské rodiny s dětmi v Rumunsku.

Základní otázky pro rozhovory jsem tvořila na základě hlavní výzkumné otázky. Volila jsem tedy témata, která jsou spjata s prostorovým vyloučením, jako jsou například, lokalita bydliště, a to, jak ho respondenti vnímají, kde všude se pohybují (mimo lokalitu), jaká jsou jejich oblíbená místa v obci. Dále jsem se dotazovala, kde tráví nejvíce volného času a s kým, zdali navštěvují nějaké kulturní akce v obci Olomouc.

Svých respondentů jsem se dotazovala například:

1. V jaké části města bydlíš?
2. Kam chodíš do školy?
 - 2.1. Tví spolužáci ze školy, bydlí ve tvém okolí nebo jsou odjinud?
 - Navštěvuješ je? Trávíte společně volný čas?
3. Kde se po Olomouci všude pohybuješ? Kam rád chodíš?
 - Jsou nějaká místa, která nenavštěvuješ? Proč?

4. Kde trávíš volný čas?
 - Co se ti na tomto místě líbí?
5. Jaké je tvé oblíbené místo v Olomouci?
6. Podnikáš s rodinou/rodiči nějaké výlety?

Dále jsem svým respondentům pokládala otázky, které mě napadaly intuitivně při rozhovoru. Jednalo se o otázky, které doplňovaly informace, které mi respondenti podávali.

Po provedení první poloviny rozhovorů jsem do seznamu otázek přidala další otázky v tématech: vnímání okolí nebo navštěvování událostí, které se konají na území města Olomouc, abych rozšířila okruhy odpovědí, které by mi poskytly odpověď, zdali a potažmo v jakém rozsahu respondenty prostorové vyloučení omezuje.

Otázky, kterými jsem doplnila rozhovory:

7. Jak vnímáš své bydliště a jeho okolí?
 - Nejen lokalitu, ale i ostatní obyvatelé místa, kde žiješ.
8. Jakých kulturních událostí, akcí se účastníš v průběhu roku? (např. Vánoční trhy, Čertovský rej apod.)
9. Účastníš nějakých akcí mimo město Olomouc?
 - Jaké jsou to události? Kde se konají? S kým je navštěvuješ?
10. Jaká je tvá nejoblíbenější akce v Olomouci?
 - S kým tyto události navštěvuješ?

Na začátku každého rozhovoru jsem se nejprve dotazovala na základní informace – věk, bydliště, kam chodí respondent do školy. Poté jsem rozhovor směřovala na otázky, které souvisely s prostorovým vyloučením. Na závěr jsem každému respondentovi položila „otázku na odlehčení“, aby si děti nepřipadaly jako u výslechu.

5.5. Analýza dat

V rámci kvalitativního výzkumu se výzkumník snaží odhalit hlavní témata, pravidelnost, kvalitu a vztahy pomocí nenumерické a systematické organizace dat. Citace nebo části rozhovorů by měli být součástí výkladu dat (Hendl, 2016).

Rozhovory jsem nahrála na mobilní telefon a následně jsem je přepsala do elektronické písemné podoby do programu MAXQDA. Po uskutečnění rozhovorů

a získání dat, jsem provedla transkripci dat. Použila jsem doslovnou transkripci, přičemž jsem vložila prvky komentované transkripce (Hendl, 2016), kdy jsem některé odpovědi musela v přepisu doplnit; výzkumná otázka „*Navštívuješ svoje spolužáky u nich doma?*“ odpověď „*Ne. To vůbec. Já se s nima nebavím, já mám kamarády v klubu*“ → klub Khamoro, nízkoprahové zařízení pro děti z etnických menšin.

Dále jsem získaná data kategorizovala pomocí programu MAXQDA. Kdy jsem na základě odpovědi vytvořila hlavní kategorie a podkategorie, příklad hlavní kategorie: otázka bydlení, volný čas, oblíbená místa, kulturní život. Všechny odpovědi jsem roztřídila podle kontextu odpovědí. Přičemž se některé odpovědi překrývaly a bylo možné je zařadit do více kategorií. Některé doplňující otázky a odpovědi jsem z výzkumu odstranila, protože po vytvoření hlavních kategorií byly zbytečné a nevyhovující pro hlavní výzkumnou otázku i vedlejší výzkumné otázky.

Všechny následující odpovědi jsem porovnávala s výpověďmi z předchozích rozhovorů, poté jsem se snažila rozpoznat vztahy mezi hlavními kategoriemi a následně vyhodnotit odpovědi.

5.6. Etické hledisko výzkumu

Etickou otázku výzkumu jsem řešila pomocí informovaného souhlasu respondentů. Respondenty jsem seznámila s účelem rozhovoru, výzkumu, poučila jsem se o jejich anonymitě, o použití osobních údajů v rámci GDPR, informovala jsem je o možnosti nezodpovědět mnou položenou otázku a o možnosti ukončit probíhající rozhovor.

Respondenti po seznámení se všemi byrokratickými informacemi podepsali originál a kopii daného formuláře, originál jsem si ponechala a kopii jsem respondentům věnovala, přičemž někteří z respondentů si kopii formuláře nechtěli ponechat, věnovala jsem je vedoucí Klubu Khamoro, protože mými respondenty byly nezletilé děti a rozhovory probíhaly v prostorech klubu. Všechny rozhovory byly nahrány na mobilní telefon se souhlasem, jak všech respondentů, tak i vedení Klubu Khamoro.

5.7. Limity výzkumu

I přesto, že jsem se snažila klást, co nejvíce otevřené otázky a správně, věcně formulovat věty, ne vždy jsem byla úspěšná a položila jsem, v rámci doplňujících

otázek, otázku uzavřenou, a to především z důvodu mé nezkušenosti a nepozornosti ve vedení rozhovorů.

Další možný limit vidím v tom, že mě respondenti příliš neznali a v některých případech mi odpovídali velmi stručně nebo vyhýbavě, například na otázku „Kde trávíš čas s kamarády/volný čas?“ mi bylo odpovězeno rychle a bez okolků, ale když jsem se snažila respondentů doptat „Co tam děláš? Jak tam trávíš čas?“ respondent řekl např. „*Prostě tam jsme*“ a tím byla tato otázka uzavřena, z čehož mi vyplývá, že mi respondenti nedůvěřovali natolik, aby mi podali pravdivou výpověď, a to i přes ujištění o zachování mlčenlivosti a anonymity.

Dalším limitem je skutečnost, že jsem neposbírala data ze všech olomouckých sociálně vyloučených lokalit, což můj výzkum omezuje jen na lokality ulice Velkomoravská, Přichystalova, Holická a Mrštíkovo náměstí.

Nejspíše největší omezení v mém výzkumu vidím ve stručnosti odpovědí, některých respondentů. Respondenti často odpovídali jednoslovně nebo v holých větách. Respondenti mladšího věku také rychleji ztráceli pozornost a bylo velmi těžké respondenty motivovat k věcným odpovědím, respondenti často odbíhali od položené otázky a mnohokrát se snažili mluvit na téma, o kterém chtěli hovořit sami.

6. Výzkumná část

Ve výzkumné části práce odhaluji výsledky svého výzkumu. Podrobněji se zabývám všemi oblastmi výzkumných otázek, podle kterých je tato kapitola i rozdělena, uvádím citace a některé části odpovědí od mých respondentů. Má hlavní otázka zněla „Jak vnímají romské děti z vyloučených lokalit prostor lokality a zbytek města/obce (Olomouc), kde žijí.“ Vedlejšími výzkumnými otázkami jsou „Zdali se respondenti pohybují i mimo své bydliště a v jakém rozsahu prostorové vyloučení omezuje/ovlivňuje jejich život.“ V rámci určení kritérií pro můj výzkum, jak jsem již výše zmiňovala, čtyři respondenti doposud bydlí v sociálně vyloučených lokalitách a dva respondenti v sociálně vyloučených lokalitách již nebydlí, ale žili v těchto lokalitách značnou část svého dětství.

Při rozhovorech se mi dostávalo jasných a často velmi stručných odpovědí, ale na druhou stranu se respondenti občas rozvášnili a o své situaci a názorech mi podali velmi podrobná a květnatá vysvětlení. Respondenti se nebáli využít lehkých vulgarismů či pocitově zabarvených slov.

V otázkách, kdy jsme s respondenty zabrousili do neutrálních témat, kde tráví nejvíce volného času či jejich oblíbená místa, konverzace plynula klidným a jasným směrem. Ovšem když jsem se dotázala na osobnější otázky, například jak respondenti vnímají svoje domovy a jejich okolí nebo jak tráví svůj volný čas, bylo jim velmi nepříjemné odpovídat rozvinutějšími větami a v těchto okruzích otázek byla většina respondentů velmi uzavřená a nechtěla se mnou sdílet své pravdivé myšlenky.

6.1. Vnímání domovů a okolních lokalit v obci

Hlavním tématem pro mě bylo to, jak děti vnímají své domovy a ostatní lokality v obci Olomouc. U většiny odpovědí na otázky spojené s tímto tématem, jsem se setkávala s negativismem, s pocity, že nejsou nikde vítáni, že se na ně lidé všude dívají skrze prsty, protože jsou děti cigánů, co nic nedělají a jen se poflakují a pobírají státní příspěvky a dávky.

Na otázku „*Líbí se ti místo, kde bydlíš?*“ jsem získala odpovědi například, respondenta D: „*Tak to vůbec, nee, to vůbec, tam jdu jenom spát.*“ či od respondentky N: „*Joo, jako jde to. Noo, tak jakože spíš ne.*“. Odpovědi od ostatních respondentů zněly podobně, byly to názory, které vyjadřovali lehké zoufalství s tím, kde momentálně

žijí a kde se pohybují a také s pocity rezignace, bagatelizace a odevzdanosti, s tím, že oni sami nemohou nic změnit i přes to, že by chtěli. Jak jsem již zmiňovala, dětem se jejich domovy nelíbí, chtěly by je nějak upravit nebo zkrášlit, ale jak mi bylo během rozhovorů několikrát naznačeno, děti si s tím nevedí rady, v tomto ohledu nemají podporu ze strany rodičů nebo již tuto touhu zlepšit své životní podmínky opustili.

Respondenti, kteří v sociálně vyloučených lokalitách již nežijí mi podávali výpovědi jako například, respondentka B: *„Jako mě se to nelíbí nikde. Ale tam jak jsme bydleli dřív, tam to asi jako bylo horší. Byli tam samí cigáni a byl tam bordel. Noo, ale zas jsem tam měla kámoše.“*

V rámci jednoho z rozhovorů s respondentem, který již nebydlí v sociálně vyloučené lokalitě mi sdělil, že když se s rodiči přestěhoval do jiné městské lokality, jeden z jeho rodičů získal stálé zaměstnání a druhý rodič je zaměstnáván na jednorázové brigády, které jsou dobře placené. Tuto informaci mi respondent sdělil sám, bez mého přičinění. Můžu říci, že v tomto případě se jeho rodičům nejspíše podařilo vymanit se z prostorového vyloučení, ačkoliv je to pouze má domněnka, protože hlubší zkoumání této situace již nebylo v rámci mého výzkumu.

6.2. Kamarádi ze školy?

Dále jsem se dotazovala, zda mají děti v okolí svého bydliště kamarády, kam chodí do školy. Respondenti navštěvují „normální“ základní školy a jeden z respondentů vyšší odborné učiliště, kde jsou i děti z majoritní společnosti. Na otázku, zdali mají v místě bydliště kamarády nebo se přátelí se spolužáky, se mi dostalo odpovědí, K: *„Noo, tak jakože spíš ne. Já za nima spíš dojíždím, za kamrádama jako.“* nebo A: *„Ne. To vůbec. Já se s nima nebavím, já mám kamarády v klubu.“* (klub Khamoro).

Z čehož vyplývá, že i přesto že dochází do „normálních bílých“ škol nebo bydlí ve stejné ulici nebo jsou přímo sousedi s dětmi z „normálních“ rodin nenavazují žádné vztahy, styky. Mí respondenti se setkávají s dětmi z majoritní společnosti pouze ve škole, kde společně stráví pouze nutný čas a ve volném čase se schází s dalšími romskými dětmi, a to i v případech, že bydlí v různých městských částech.

Tento fakt vnímám jako jistou formu dobrovolného separování se ze společnosti, kdy se romské děti nestýkají s dětmi z majoritních rodin. Při rozhovorech jsem z dětí u této otázky pocítovala, že děti tyto styky nenavazují, protože „bílé“ děti se

Romů štítí a vnímají je jako „odpad“ společnosti, což nejspíše vychází z naší společné historie. V tomto bodě vidím velký prostor pro možnou intervenci ze strany pedagogů a sociálních pracovníků. Kdy by bylo vhodné zajistit dětem společné aktivity, kroužky a vzdělat děti ve společné historii, aby se navzájem lépe poznaly a přestaly se navzájem očerňovat.

6.3. Pohyb ve městě

Otázka pohybu po městě nebyla nijak záludná. Respondenti odpověděli, že se po městě pohybují celkem často a běžně. Využívají městskou hromadnou dopravu, nebo se přemísťují pěšky. I přesto, že respondenti znají jen omezené množství lokalit, z rozhovorů vyplynulo, že se pohybují i jinde, ale to jen kvůli přemísťování z jedné známé lokality do druhé, např. Horní i Dolní náměstí, Hlavní vlakové nádraží, Náměstí hrdinů.

Je skutečně pravda, že se pohybují pouze v těch samých lokalitách. Jeden respondent podotkl, že celé město Olomouc nezná a že ani nechce a že se mu to zdá zbytečné, že nemá zájem objevovat nebo poznávat i jiná místa. Mezi nejčastější všem přístupná místa v obci, kde se mnou dotazovaní pohybují, patří parky a nákupní centra.

Místa, kterým se respondenti vyhýbají jsou, kde dle jejich slov se jim „prostě nelíbí, změnilo se to tam nebo tam nemůžou chodit, protože jim ostatní nadávají“, například respondentka K: „*Dřív jsme chodili do Moritze, jako někdy tam jdeme, ale už málo kdy no. Jsme furt ted'kom věčně v té Šantovce nebo v Olympii.*“. Respondenti na toto téma se mnou až téměř odmítala komunikovat, těžce se jim hovořilo o místech, která dříve navštěvovali, ale v nynější době již ne. Částečně si myslím z důvodů, kdy měli respondenti nějaké problémy s místními obyvateli z majoritní společnosti. Obecně však ze všech výpovědí vyplynul fakt, že respondenti navštěvují pouze ty místa, ve kterých se sdružuje romská populace napříč věkem a ty místa, která jsou takzvaně „prověřená“ a „bezpečná“.

Problémem tedy není samotný pohyb v obci, ale to, že děti nevědí, kde všude mohou trávit čas. A i když mnou dotazovaní respondenti přímo prostorové vyloučení v rámci pohybu v obci Olomouc nepocítují, cítí omezení v tom, že nemají kde trávit svůj volný čas, protože v jejich domácím prostředí to není možné. A po celkovém dotazování jsem došla k závěru, že mí respondenti nemají zájem poznávat jiná olomoucká místa, která by pro ně byla vhodnější a mohli by zde trávit svůj volný čas

smysluplněji. V každém rozhoru děti zmiňovaly jedna a ta samá místa, která navštěvují, podrobněji se těmito místy zabývám v nadcházející podkapitole.

Tato situace si podle mého úsudku zaslouží větší pozornost, kdy by v tomto momentě měly nízkoprahové kluby a jiné organizace zahájit jistou „osvětu“ a romské děti poučit, ukázat a provést je místy, kde mohou svůj volný čas trávit mnohem smysluplněji.

6.4. Trávení volného času

Otázka trávení volného času se stala nejrozsáhlejší, v této části se respondenti skutečně rozpovídali. Všichni respondenti, ať už nejsou stejného věku ani pohlaví, tráví čas na stejných místech za každého počasí, přičemž jsem se dozvěděla, že ač už spolu tráví nějaký čas, nenavštěvují se u sebe doma. To z důvodu nevyhovujících bytových podmínek, což je pochopitelné, ale na druhou stranu alarmující, když se dospívající mládež musí setkávat i v zimě nebo v dešti v parcích nebo když volný čas tráví v nákupních centrech, protože nemají kam jinam jít.

Na tuto skutečnost se nabalují problémy jako je sdílení návykových látek, kamarádství „za odměnu“, různé potyčky mezi dětmi. Tyto potyčky vznikají mezi dětmi, které jsou z různých vyloučených lokalit. Vzniká zde mezi dětmi jistá rivalita či závist, protože romské děti z Mrštíkova náměstí bydlí na „periferii“ Olomouce, bydlí v horších podmínkách než romské děti z lokalit Riegrova ulice nebo městské části Povel (především Rooseveltova ulice). Děti z Mrštíkova náměstí do centra Olomouce nebo do Šantovky tedy raději nechodí. Čímž vznikají další sociální problémy, jedno etnikum vylučuje jiné příslušníky stejného etnika.

Místa, která respondenti nejčastěji navštěvují jsou nákupní centra Šantovka a Olympie. Z olomouckých parků především Výpad a Flóra, na těchto místech se všichni respondenti shodli, M: „*Chodíme do Šantovky, Olympie, tady (Klub Khamoro). Někdy třeba někde v parku.*“, B: „*V Šantovce, v Olympii, tady (Klub Khamoro). Někdy třeba někde v parku na Flóře nebo ve Výpadu.*“ nebo A: „*Noo, nejvíc jsem v klubu (Klub Khamoro), v parku, to hlavně Výpad, nebo jdeme na kafe do Šantovky.*“, K: „*Jo, ale ještě jezdíme na Povel.*“.

Na otázku „Co se respondentům na těchto místech líbí“ respondenti odpovídali velmi stručně, například B: „*No nic, asi to, že tam jsme všichni*“, M: „*Mě se to líbí nejvíc ve Výpadu, tam jako jsme všichni. Můžem tam bejt vždycky.*“ nebo respondentka

N: „*Já nevím. My už hodně dlouho chodíme do Šantovky a do Olympie a nás už to nebaví žejo, protože nevíme, kam už prostě máme chodit. Jsme už všude byli a nic nového tady není.*“. Z těchto odpovědí, které mi byly poskytnuty, vyplývá, že se mým respondentům nejenže nelíbí místa, kde bydlí, ale ani místa, kde dobrovolně tráví svůj volný čas. Jediné pozitivum na těchto místech, které respondenti uvádějí je to, že se zde setkávají se svými kamarády.

Jelikož téměř všichni mnou dotazovaní zmiňovali park Výpad, který je součástí nebo je napojen na park Bezručovy sady, zajímalo mě, zdali dotazovaní navštěvují i zbylou část tohoto parku nebo se skutečně pohybují jenom v části Výpad. Na tuto otázku se mi dostávalo odpovědi K: „*Ne, to vůbec. Tam jsem nikdy nebyla.*“ nebo D: „*Tam už jsem nebyl roky. No, už ani nevím, kde to je.*“ Odpovědi, které říkají, že respondenti neví, kde park je nebo že ho nenavštívili roky, mě překvapily a zarazily.

Jejich odpovědi mě donutily se zamyslet nad faktem, že skutečně závisí na tom, s kým se člověk stýká a jaký vztah má ke společnosti on a jeho nejbližší. Díky těmto odpovědím, jsem si uvědomila, že pokud děti nemají oporu v soužití s majoritní společností a samy se setkávají jen s dalšími příslušníky romského etnika, jejich samotná budoucnost v kohezi s většinovou společností je velmi nejistá a je více než pravděpodobné, že budou navždy zakotveni nejen v sociálním vyloučení.

Když jsem respondentům položila doplňující otázku „*Co tedy dělají v Šantovce nebo Olympii?*“ dostávalo se mi různorodých odpovědí, někteří respondenti byli sdílnější a někteří naopak na tuto otázku reagovali dost podrážděně, např. N: „*Tak nevím no. Tak přijdeme do Šantovky. Když se nudíme, tak se jdem podívat na věci do obchodů. No a pak si jdem něco koupit. Chodíme do kfc. Pak většinou jsme před Šantovkou a kouříme, a tak no. Tam je vždycky plno děcek, tak se s nima pobavíme, pak jdem zase jinam, a tak dokola.*“ což pak respondent D: „*Jdem někam do kavárny nebo do kina nebo takhle.*“ na druhou stranu respondent M mi odpověděl pouze: „*Prostě tam jsme*“.

V průběhu rozhovorů jsem se od respondentů dozvíдалa, že tráví spoustu času s kamarády a téměř se nezmiňovali o svých rodičích či jiných dospělých ze svého okolí. Což mě vzhledem k věku respondentů příliš nepřekvapilo, ale i přesto, mě zajímalo, jestli vůbec tráví nějaký volný čas se svými rodiči a pokud ano, za jakých okolností a kde společný čas tráví. A odpovědi respondentů se ani v tomto bodě nijak zvlášť

nelišily a děti mi odpovídali, že pokud už s rodiči jsou, jedná se tzv. nutné chvíle, kdy nakupují potraviny, oblečení, obuv apod. přičemž se i tyto aktivity odehrávají v co nejbližších obchodních řetězcích, která se nacházejí v nejbližším dosahu jejich domovů.

Avšak, k mému překvapení, někteří z respondentů, po hlubším zamyšlení, podotkli: respondent D: *„Byl jsem už s máti na výletech i se ségrou že, táta moc nechodí takhle jakože.“* nebo respondentka N odpovídá: *„Někdy jedem k rodině do Hněvotína třeba, a s našima jsem byla asi dvakrát v zoo.“* anebo respondentka K mi sdělila: *„No, já s našima jezdíme jenom k rodině na Slovensko.“*

6.5. Oblíbená místa v obci Olomouc

Respondenti identifikovali jako oblíbená ty místa, která navštěvují ve volném čase. Jak jsem již v předchozí kapitole zmiňovala jedná se o místa, nákupní centra Šantovka a Olympie, parky Výpad, Flóra a Povel. A nejspíše nejoblíbenějším místem je nízkoprahový klub Khamoro.

Otázka „Jaké je tvé oblíbené místo?“ respondentka B: *„Takže oblíbený místo..., já nevím tady klub.“*, K: *„Tak to je asi tady. Ne asi ale určitě.“*, A: *„Klub. Výpad. Hm, nevím. Klub je lepší.“*. Proč je klub jednoznačně nejlepším místem pro trávení volného času? Zde se cítí v bezpečí, zde jsou si všichni rovni, existují zde stálá a neměnná pravidla, která se dodržují a pokud ne je člověk potrestán.

6.6. Navštěvování kulturních akcí v obci Olomouc i mimo obec

Odpovědi na otázku ohledně účasti na kulturních akcích se poměrně odlišovaly, ale co se týče oblíbenosti akcí pořádaných v obci a toho s kým respondenti akce navštěvují se opět děti shodovaly. Všichni respondenti upřednostňují sezónní akce, například Vánoční trhy, a jejich doprovodem jsou ve všech případech pouze kamarádi.

Respondenti, kteří žijí v centru města nebo v blízkosti centra, se kulturních událostí účastní poměrně často, tedy když jsem se zeptala respondentů, kteří bydlí v blízkosti centra „Jakých událostí, akcí se účastníš v průběhu roku? (např. Vánoční trhy, Čertovský rej apod.)“ dostalo se mi odpovědí jako například: respondentka A: *„Joo, tak třeba kdy jsou ty Vánoční trhy, tak se tam jdu podívat s kámošema, ale jen na chvíli. Není tam moc co dělat“*, N: *„No asi žádnéjch. Nebo jako jak jsou ty Vánoční trhy, nebo nějaký podobný akce, třeba když bejvaj na městě Čerti, tak se tam jdem*

s kámošema podívat, jako jen tak. Tam pro nás nic není.“ nebo respondent D: *„Jako tohle není moc pro mě, vůbec mě to nebaví, tam toho moc není, ale tak třeba když jdem s kámošema do Šantovky, tak jdem přes náměstí a podíváme se tam, jako na to, jak to tam vypadá, co tam třeba prodávaj a tak. Jako dřív, když jsem byl malej, tak jsem tam chodil s mámou, ale to už je dávno a mě už to moc nebere.“*

Naproti tomu respondenti z odlehlejších částí města mi podávali odpovědi typu, respondent M: *„Jako spíš ne, co bych tam dělal.“*, respondentka B: *„No, mě to nezajímá, mě bavěj jiný věci“* nebo K: *„Joo, tak třeba když vím, že se něco děje, tak třeba jdu, ale spíš jako ne. Od nás tam nikdo moc nechodí, jako vím třeba, že se někdo něco děje, že třeba o tom mluví kámoši třeba v Klubu (Klub Khamoro) a tak. Ale my tam nechodíme.“*

Z čehož mi vyplývá, že i kdyby zde byl možný zájem o účastnění se na kulturním dění v obci Olomouc, děti v tomto směru nemají podporu ze strany rodičů, dospělých. Dále pro děti nejsou akce dostatečně atraktivní a moji respondenti se raději „poflakují“ například v Šantovce nebo Olympii.

6.7. Oblíbené kulturní události v Olomouci a navštěvování kulturních událostí v obci a mimo obec

S otázkou „Jaká je tvá nejoblíbenější akce v Olomouci?“ jsem se po předchozí otázce dostala do slepé uličky. Z odpovědí, které vyplývají z předchozí otázky lze jasně rozeznat, že děti o kulturní život v Olomouci nemají zájem, nikdo z blízkých s nimi tyto akce nenavštěvuje a tím ani nemotivuje k podílení se na společenském životě s majoritní společností v obci Olomouc. I přesto, že děti v rozhovorech zmiňovaly typické sezónní aktivity, v žádném z rozhovorů mi nesdělily, že by skutečně alespoň jednu událost skutečně pravidelně a s radostí a chutí navštěvovaly.

Podobná situace vyvstala, když jsem se dotázala, zdali děti navštěvují kulturní akce mimo Olomouc. V této otázce se odpovědi nelišily a respondenti se ve svých odpovědích shodovali. Mnou dotazované děti nemají příležitosti se účastnit společenského života, mimo to, kdy Klub Khamoro nebo školy, které děti navštěvují, zajistí dětem výlet, exkurzi. A pokud se děti účastní jakýchkoliv akcí v Olomouci i mimo obec, děje se to ve většině případů opět jen, když to zorganizuje škola, nízkoprahové zařízení, například respondent M: *„Já jsem byl naposled v Brně s Klubem jsme tam byli v nějakým podzemí. Ale už si to moc nepamatuju.“*

Do běžně přístupných prostor a do jiných částí města se dostávají a tráví tam čas jen díky školním exkurzím a Klubu Khamoro. Též se děti neúčastní kulturních a společenských akcí a pokud se jich účastní je to jen zřídka kdy, a to jen na co nejkratší chvíli.

„My jsme se školou hodně chodili do divadla nebo do kina. To bylo někde na náměstí. Ale jinak nevím, to je dávno.“

7. Diskuse

V této kapitole se budu věnuji otázkám, jakým způsobem jsem naplila jednotlivé cíle své práce. Shrnuji zde jednotlivé výsledky svého výzkumu, také uvádím možná řešení uváděné problematiky, avšak jen z mého úhlu pohledu, poté co jsem nahlédla do životů romských dětí žijících v obci Olomouc.

7.1. Jak romské děti vnímají své bydliště a jeho okolí?

Z výše uvedených odpovědí lze vyvodit, že romské děti nevnímají prostor, kde bydlí nijak pozitivně. Většině mých respondentů se nelíbí, kde žijí. V těchto místech tráví minimum času, dá se říct, že se tam chodí pouze vyspat a najíst. Z lokalit, kde žijí se respondenti přemísťují na neutrální místa (parky, nákupní centra), kde děti raději tráví svůj volný čas na místech, kde se jen „poflakují“ se svými kamarády. Na tyto místa se vrací, i přesto že už ztratila svá kouzla.

Tento fakt se mi zdá být pro sociální práci významný. Možné řešení této problematiky vidím ve zvýšení úrovně kvality bydlení. Jelikož znaky prostorově vyloučených lokalit, jako je špatný stav bytů a domů, znečištění okolí odpady nebo silný zápach, spočívají právě v nevyhovujících životních podmínkách. Domnívám se, že kdyby společnost skutečně chtěla jednou pro vždy vyřešit problematiku sociálně – prostorově vyloučených lokalit, tak by bylo usilováno o zlepšení bytových podmínek a sociálně vyloučené lokality by zanikaly. A ne naopak vznikaly, jak dokládá výše zmíněný projekt agentury GAC spol. s.r.o.

Ovšem problematika bydlení není otázkou jen pro ty, kteří žijí na periferii obce Olomouc. Ač respondenti a jejich rodiny bydlí přímo ve městě, nedostává se jim rovnocenné podpoře žití, přístupů ke zdrojům a děti tak získávají představy, že se z těchto sociálních podmínek nikdy nedostanou, a i oni pak v dospělém životě budou žít jako jejich rodiče.

7.2. Pohybují se romské děti i mimo své bydliště?

Dále můžeme odvodit, že se respondenti v obci Olomouc pohybují zcela běžně, ale jen za účelem přemísťování se. Romské děti nemají chuť poznávat jiné městské části a olomoucká zákoutí. Nepocítují potřebu objevovat nové věci a zároveň v tomto ohledu nejsou ani nijak podporováni ze stran jejich dospělých příbuzných.

Děti také nijak přímo nevyslovily, že by se cítily být vyloženě vyloučeny z majoritní společnosti tím, že by jim byl zamítnut přístup do některých míst v obci a jak jsem již výše uvedla, děti se nejčastěji pohybují v místech jako jsou parky a nákupní centra, kde se bezúčelně sdružují, což často vede ke konfliktům a trestné činnosti dětí, tedy až na výjimku Klubu Khamro, kde se děti též dobrovolně scházejí, ale jelikož je Klub nízkoprahové centrum vedeno sociálními pracovníky a dobrovolníky, aktivity dětí jsou zde korigovány a ovlivňovány.

Problematiku trávení volného času a jeho možného řešení jsem již naznačila výše, nicméně pokládám za důležité tuto problematiku vyřešit, protože ve chvíli, pokud by romské děti našly aktivní způsob trávení volného času, který by je naplňoval a zároveň bavil, mohly by dále rozvíjet svoje schopnosti a dovednosti, kdy by se postupem času mohly zasloužit o zlepšení svých nepříznivých situací.

7.3. Omezuje či ovlivňuje prostorové vyloučení romské děti?

V tomto vedlejší cíle jsem zjišťovala, jak prostorové vyloučení omezuje/ovlivňuje jejich život? V této vedlejší otázce jsem podcenila přípravu výzkumných otázek a nepochybuji, že jsem respondentům mohla klást lépe stavěné otázky, díky nimž by byl můj výzkum hodnotnější a úspěšnější, co se týče otázky „Jak prostorové vyloučení omezuje život romských dětí“.

Avšak, z odpovědí, které jsem získala v průběhu rozhovorů, lze vyvodit jisté náznaky, kdy si samy děti uvědomují, že pro ně není ve společnosti místo, že nejsou vítány. Jedná se spíše o případy, kdy děti nejsou součástí společenského života spolu s majoritními obyvateli a nejsou vtahovány do centra dění společnosti. Děti jsou tak odstrkovány do „speciálních“ středisek a jen na vybraná místa určená ke sdružování. Což ale také nemusí být chyba na straně majoritní společnosti, protože jak děti vypověděly, nikoho to příliš „netrápí“, protože oni sami mají svůj společenský život s příslušníky romského etnika.

Dále tento fakt vnímám jako to, že mnou dotazovaní respondenti prostorové vyloučení nevnímají natolik, aby je nějak omezovalo a zabraňovalo jim v žití života. A to i třeba, že se jim jejich bydliště nelíbí a nechtějí tam trávit volný čas, ještě neznámá, že by se díky tomuto místu cítili přímo znevýhodněni. Což se mi jeví jako lehké pozitivum, avšak je zřejmé, že i přesto, že děti prostorové vyloučení přímo

neovlivňuje, je zde mnoho faktorů prostorového vyloučení, které mé respondenty omezuje jistým způsobem alespoň částečně.

7.4. Vyplynulé problematiky

V tomto bodě chci uvést, které jisté otázky či problematiky, které mě obklopovaly při tvorbě této práce. Poté co jsem nahlédla do problematiky sociálního a prostorového vyloučení, do historie Romů a následně, kdy jsem provedla rozhovory s romskými dětmi, jsem našla několik problematik.

První a největší problém vidím právě v tom, že rodiče (nejen mých respondentů) nemotivují své děti k jinému, plnohodnotnému, způsobu trávení času a zájem u rodičů se ve většině případů mých respondentů vzbudí až s nějakým problémem (školní docházka, trestná činnost). Což také může být způsobeno tím, že dnešní generace romských rodičů byla vychovávána v době, kdy jejich rodiče a oni sami byli nuceni potlačit kulturu sobě vlastní a nepřírozeným způsobem ji nahradit kulturou leč ne tak úplně cizí, ale přesto ne jim vlastní.

Tento proces u většiny jedinců mohl vést ke zmatení osobnosti a k frustraci. Myslím si, že zmatenost a potlačování vlastní nebo rodinné identity spolu s diskriminací, otažitostí majoritní společnosti a v některých případech rasistickou náladou nás dovedli do dnešní situace, kdy jsou nejen romské děti, ale i celá romská společnost vnímány za nesamostatné.

Z toho pohledu se domnívám, že je velmi těžké vychovávat a jakkoli podporovat své děti v „normálním“ dětství a dospívání. I přesto si myslím, že pokud dojde ještě k většímu prohloubení sociálních rozdílů, nebude již možné nalézt východisko z této situace nebo bude velice obtížné najít správný směr či řešení k prolomení ledů mezi oběma etniky.

Následující problematiku, kterou jsem našla je vzdělávání a pobyt ve školních zařízeních, kdy se romským dětem nedostává dostatečné pozornosti, podpory, je jim automaticky přidělována vlastnost „problémový a hloupý“ žák. I přes snahu nepřirazovat romské děti do speciálních škol a integrovat je do škol běžných, zde stále panuje velké množství předsudků, které dodnes českou populaci zmítají. Vnímám tuto problematiku takto, pokud je sám pedagog, který vyučuje romské děti zaujat vůči Romům, jsou i ty nejlepší vzdělávací programy a školská nařízení tak říkajíc k ničemu.

Dalším problémem jsou nevhodné bytové podmínky, které mé respondenty nutí k téměř „životu na ulici“. Dále pak odmítavý postoj vůči majoritní společnosti, kdy se mí respondenti nestýkají s dětmi z majoritní společnosti, nemají mezi nimi přátele, pokládají je spíše za nepřátele a nesdílejí společně své kultury. Ovšem tuto problematiku, kterou zmiňuji budou muset romské děti vyřešit víceméně samy, za podpory a pomoci sociálních pracovníků či pedagogů v rámci společných aktivit. Protože nikdo nezmění své postoje na základě donucování, ale na základě svých vlastních zkušeností.

Tyto problematiky pokládám za řešitelné. Zde má velký prostor sociální práce, ať už přímo ve školních zařízeních, kdy lze pořádat takové volnočasové aktivity, které budou atraktivní pro romské i neromské děti či v intervenci nízkoprahových zařízeních a ostatních zařízeních, která se orientují na etnické menšiny nebo se specifikují na romské etnikum. Navíc vidím velký potenciál v terénní práci, která by se mohla více zaměřit na nalezení možností smysluplného trávení času, kdy by to v 21. století v „moderní“ době, neměl být nesplnitelný nebo nadlidský úkol.

Závěr

Práce podala základní informace o sociálním vyloučení a posléze o prostorovém vyloučení, v této práci jsem použila literární zdroje, které se věnují tématu sociálního a prostorového vyloučení, jak v teoretické, tak i v praktické oblasti. V další kapitole uvádím hrubé informace o romské historii v Čechách a informace o romské kultuře, zde jsem využila nejen informace z literatury, ale i z vlastních zkušeností s romskou kulturou a s Romy obecně. V následující části práce popisují použité výzkumné metody a v této kapitole se také věnuji etickým hlediskům a limitům práce. V poslední kapitole prezentuji výsledky svého výzkumu, dozvídáme se, jak romské děti vnímají prostor svého bydliště a jeho okolí a zdali se pohybují mimo své bydliště a v jakém rozsahu je prostorové vyloučení omezuje v životě.

Díky této práci jsem mohla podrobněji nahlédnout do problematiky sociálního, ale hlavně prostorového vyloučení. Tyto kapitoly pro mě byly důležité, sama jsem si tak mohla uspořádat doposud dosažené informace a prohloubit svoje znalosti o tématu sociálního a prostorového vyloučení. Tyto informace mi pomohly pochopit, co znamená být sociálně vyloučen a že se do stavu sociálního vyloučení může dostat skutečně kdokoliv. Ve své práci se zaměřuji na romské děti a díky získaným informacím o romském etniku, které jsem získala z literatury, nyní lépe chápu romský styl žití a hodnoty či důležitosti v jejich životech.

Hlavním cílem tohoto výzkumu bylo zjistit, jak romské děti, ve věku druhého stupně základních škol a středních škol, z vyloučených lokalit vnímají prostor lokality a zbytek města/obce, kde žijí. V rámci svého výzkumu jsem došla k závěru, že romské děti, které se účastnily mého výzkumu, své domovy, lokality, kde žijí vnímají velmi nelibě, spíše jako trest nebo nutné zlo, kde musí žít, protože jsou cigáni a nic lepšího si nezaslouží. Ve svých domovech a lokalitách pobývají jen tu nejnnutnější dobu a hned jak je to možné tyto oblasti opouštějí. Většina respondentů s touto skutečností neví, co si počít nebo již ztratili zájem lokalitu změnit k lepšímu.

Následně jsem se zaměřila na první vedlejší cíl a to, zdali se romské děti pohybují i mimo svá bydliště. Z výpovědí respondentů vyplývá, že se běžně pohybují i na jiných místech než jen v prostorově vyloučených lokalitách, avšak se respondenti se pohybují na pořád stejných místech, která jsou jim dobře známá a ač jim tato místa nevyhovují a nejsou zde spokojeni stále se zde sdružují. Toto zjištění mě překvapilo

a respondenti mi vzápětí podali vysvětlení, že jiná místa neznají nebo nejsou natolik aktivní, aby hledali jiná místa pro trávení času.

Mým druhým vedlejším cílem práce bylo zjistit v jakém rozsahu prostorové vyloučení omezuje/ovlivňuje jejich život. Ve slučování dat jsem v tomto vedlejším cíli nedosáhla na dostatečně uspokojivý výsledek, nicméně z žádných respondentů nebyl očividně prostorovým vyloučením ovlivněn na tolik, aby to na něm zanechalo viditelné stopy.

Z výsledků bylo patrné, že romské děti chtějí stejné příležitosti k žití jako děti z majoritní společnosti, pěkné domy a byty, chtějí být nejen „cigáni“. Ovšem narážejí zde na zeď složenou z odmítavého přístupu majoritní společnosti a z nezájmu svých rodičů.

Podle mě je velmi důležité pro budoucí generace nejen romských dětí, ale i dětí majoritní společnosti, dozvídat se o sobě, co nejvíce informací a sdílet svoje kultury, tradice, zvyky. Je potřebné, aby se romské děti učily nejen o historii Čechů, ale i o historii romské.

Jak říká jedno romské přísloví „*Nanečhave, nanebacht.*“ - nejsou děti, není štěstí, pokud budeme chtít zlepši romskou situaci a potažmo nynější situaci celé společnosti, budeme muset začít s inovacemi právě u dětí.

Literatura a použité zdroje

1. Literární zdroje

DAVIDOVÁ, Eva. 1999. *Ke způsobu bydlení, obživy a odívání tradičnímu i současnému*. In ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost = O Roma: angoder the akának*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 809024761X.

GILLERNOVÁ, Ilona, Vladimír KEBZA a Milan RYMEŠ. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada Publishing, 2011, 256 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2798-1.

HÁJKOVÁ, Martina. *Prostorové aspekty sociální exkluze - případ Romů*. 2009, 76 s. (139 011). Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra sociologie a andragogiky. Vedoucí práce Daniel Topinka.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016, 437 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

HORVÁTOVÁ, Jana. 1999. *Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století*. In ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost = O Roma: angoder the akának*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 809024761X.

JAKOUBEK, Marek. *Romové - konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub, 2004, 317 s. ISBN 8086140210.

JISKROVÁ, Barbora. *Sociálně vyloučené lokality na Střední Moravě: srovnávací studie vybraných měst*. 2017, 90 s. Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra geografie. Vedoucí práce Pavla Minxová.

KALEJA, Martin. *Romové - otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2012, 202 s. ISBN 978-80-7464-175-6.

KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Editor Petr DVOŘÁČEK. Praha: Academia, 2005, 879 s. ISBN 80-200-1351-2.

LÁZNIČKOVÁ, Ilona. 1999. *Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje*. In ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost = O Roma: angoder the akának*.

Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 809024761X.

LHOTKA, Petr. 1999. *Romové v první Československé Republice*. In ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost = O Roma: angoder the akának*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 809024761X.

NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003, 223 s. ISBN 8071787418.

NEČAS, Ctibor. 1999. *Holocaust Romů v letech 1939 – 1954*. In ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost = O Roma: angoder the akának*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 809024761X.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, 129 s. ISBN 8024404974.

PEKÁREK, Pavel, Květa KALIBOVÁ, Eva ŠOTOLOVÁ, Jaroslava KADERÁBKOVÁ a Hana FRIŠTENSKÁ. *Romové - reflexe problému: soubor textů k romské problematice*. Praha: SOFIS, 1997, 106 s. ISBN 809024398.

RAICHOVÁ, 1999. *Romové a náboženství*. In ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost = O Roma: angoder the akának*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 809024761X.

ŠULEŘ, Petr. *Romové: tradice a současnost = O Roma: angoder the akának*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999, 90 s. Za poznáním do muzea, sv. 9. ISBN 809024761X.

ZADINA, Jan. *Symbolika a prostor: Mechanismy sociálního vyloučení*. 2015, 84 s. Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra sociologie a andragogiky. Vedoucí práce Daniel Topinka.

2. Elektronické zdroje

BURJANEK, Aleš. 2005. *Co je rezidenční segregace*. In SÝKORA, Luděk a Jana TEMELOVÁ. *Prevence prostorové segregace*. Přírodovědecká fakulta UK a Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. [online]. ©2005 [cit. 27. 01. 2019]. Dostupné z: http://urrlab.cz/sites/default/files/sykora_1_temelova_j_edo.2005_prevence_prostorove_segeregace.pdf

BURJANEK, Aleš. 1997. „Segregace.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 33 (4): 423-434. [online]. ©1997 [cit. 27. 01. 2019]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/a87c4a1c5be18f3a336d083af4c0bd0d99ff4ad4_250_423BURJA.pdf

GIS MAPY. *Sociálně vyloučené lokality v okrese Olomouc, Výkres: 1-2.* [online]. ©2011 [cit. 12. 01. 2019]. Dostupné z: <https://www.olkraj.cz/gis-mapy-aktuality-211.html>

ILLNER, Michal. *Je rezidenční segregace vždy jen sociálním problémem?* 2005. In SÝKORA, Luděk a Jana TEMELOVÁ. *Prevence prostorové segregace.* Přírodovědecká fakulta UK a Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. [online]. ©2005 [cit. 27. 01. 2019]. Dostupné z: http://urrlab.cz/sites/default/files/sykora_1_temelova_j_edo_2005_prevence_prostorove_segregace.pdf

JANOŮŠKOVÁ, Klára a Dana NEDĚLNÍKOVÁ. *Profesní dovednosti terénních pracovníků. Sborník studijních textů pro terénní sociální pracovníky.* Ostravská univerzita. [online]. ©2008 [cit. 03. 02. 2019]. Dostupné z: https://projekty.osu.cz/tsp/dokumenty/sbornik_tsp.pdf

MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA. 2008. „Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44 (2): 271 - 294. [online]. ©2008 [cit. 27. 01. 2019]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5a7e11b50109cddb81a6cdce17b39c7c40a4333a_513_2008-2Mares.pdf

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice.* [online]. ©2005 – 2006 [cit. 15. 01. 2019]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa/int_ol12_9.html

NEČAS, Ctibor a Marta MIKLUŠÁKOVÁ. *Historie Romů na území České republiky.* [online]. ©2002 [cit. 12. 01. 2019]. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785>

Rada vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rada vlády pro národnostní menšiny. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2016.* Praha. 2017. [online]. ©2017 [cit. 26. 02. 2019]. Dostupné z:

https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2016_1.pdf

Rada vlády pro záležitosti romské menšiny a sekretariátu Rada vlády pro národnostní menšiny. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2017*. Praha. 2018.[online]. ©2018 [cit. 26. 02. 2019]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2017.pdf>

RADOSTNÝ, Lukáš. 2005. *Faktory sociálního vyloučení*. In SÝKORA, Luděk a Jana TEMELOVÁ. *Prevence prostorové segregace*. Přírodovědecká fakulta UK a Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. [online]. ©2005 [cit. 27. 01. 2019]. Dostupné z: http://urrlab.cz/sites/default/files/sykora_l_temelova_j_eds_2005_prevence_prostorove_segregace.pdf

TOUŠEK, Ladislav. *Sociální vyloučení a prostorová segregace. Přehledové studie 07/11*. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu (CAAT), Katedra antropologických a historických věd FF ZČU, Západočeská univerzita. [online]. ©2007 [cit. 12. 01. 2019]. Dostupné z: https://docplayer.cz/2863383-Socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace-ladislav-tousek-prehledove-studie-07-11.html#show_full_text

TOUŠEK, Ladislav. 2007. *Co je to sociální vyloučení?* In BROŽ, Miroslav, KINTLOVÁ, Petra a Ladislav TOUŠEK. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. [online]. ©2007 [cit. 12. 01. 2019]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/376196-Kdo-drzi-cerneho-petra.html>

WALACH, Václav a Petr KRUPKA. *Prostorové vyloučení po česku? Od sociálně vyloučených lokalit dál*. [online]. ©2018 [cit. 12. 01. 2019]. Dostupné z: https://www.academia.edu/28362808/Prostorov%C3%A9_vylou%C4%8Den%C3%AD_po_%C4%8Desku_Od_soci%C3%A1ln%C4%9B_vylou%C4%8Den%C3%BDch_lokalit_d%C3%A1